

Ötvenedszer: magyar nyelv hete
Sárospatak, 2016. április 11–12.

Édes Anyanyelvünk

2016. ÁPRILIS

XXXVIII. ÉVF. 2. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

**Az 50. magyar nyelv hete
megnyitójának programja**

Balogh Judit:
Kettős alany, kettős tárgy

Balázs Géza:
Indiák – nyelvek

Büky László:
Tudálékosságok

Kemény Gábor:
*Visszaépít, visszatánít
és egyéb „visszásságok”*

Horváth László:
Fejes gól vagy fejesgól?

**Technikai gondolkodás és hagyomány
Beszélgetés Prószéky Gáborral**

H. Varga Márta:
Bugyi vagy bugyijai?

**És: Pontozó, keresztretjtvény,
új szavak**

Zichy Mihály: Hegytetőn (tusrajz)

É A

Fővédnök: Áder János köztársasági elnök

Előzetes program

**Sárospatak, Eszterházy Károly Egyetem Comenius Kar,
2016. április 11.**

13.00 Ünnepeles megnyitó

A magyar nyelvközösség jövője:
megmaradás vagy széthullás?

Balázs Géza: A magyar nyelvközösség jövője

Magyari Sára: A határon túli magyar nyelvközösség
perspektívái

Pusztay János: A Kárpát-medencei nyelvközösség sorsa –
a nyelvrokronok nézőpontjából

Pomozsi Péter: Magyar nyelvközösség:
széthullás vagy újjászületés

50. magyar nyelv hete

**2016. ápr. 12. kedd 10.00 Széphalom,
PIM Magyar Nyelv Múzeuma**

A magyar nyelv jövője

Dede Éva: Viselkedésformák a nyelvhasználat tükrében

Bogár László: A retorika megújítása

Pölcz Ádám: A velünk élő retorika

Hódi Éva: A magyar nyelv kultúra fenntartása
a Vajdaságban

Minya Károly: Új jelenségek nyelvünkben

Arató Balázs: A magyar jogi nyelv múltja és jelene

Horváth Péter Iván: Mitől idegen az idegen szó?

Szili Katalin: Kulturális nyelvészet és nyelvművelés.
Változó értékek, örök normák?

15.00 A következő 50 év: nyelvstratégiai teendők.

A múzeum Akadémia-termében kerekasztal-beszélgetés
és állásfoglalás kidolgozása. Vezető: Balázs Géza

Zichy Mihály (1827–1906) festő, grafikus, a magyar romantikus festészet kiemelkedő alakja. Pesten Marastoni Jakabnál, Bécsben Waldmüllernél tanult. Waldmüller ajánlására lett Szentpéterváron a cár egyik rokonának rajztanára, majd később a cárok udvari festője. Húszéves korától – néhány éves párizsi és rövid hazai megszakítással – haláláig dolgozott Oroszországban. Virtuóz rajzokon ábrázolta az udvar életét.

1849-ben – hitet téve a levert szabadságharc mellett – megfestette az első magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos arc-képét. Nevezetes történeti tárgyú munkája a Trefort Agoston megbízásából festett Erzsébet királyné koszorút helyez Deák ravatalára című képe.

1881-től – Szentpétervárra visszatérve – főleg illusztrálással foglalkozott. Ebben a műfajban alkotta legjelentősebb műveit, Madách Imre Az ember tragédiájának és Arany János 24 balladájának illusztrációit. De készített illusztrációkat Petőfi, Byron, Lermontov, Gogol műveire is.

TARTALOM

Ötvenedik éve anyanyelvünk szolgálatában. Körkérdés a nyelvi ismeretterjesztésről	3
Balogh Judit: Kettős alany, kettős tárgy	4
Balázs Géza: Indiák – nyelvek	5
Büky László: Tudálékosságok	6
Elek Lenke: <i>Villantással</i> vagy anélkül.	6
Kemény Gábor: <i>Visszaépít, visszatart</i> és egyéb „visszásságok”	7
Buvári Márta: Túlképzés	8
Dóra Zoltán: Többféle <i>akadémia</i>	8
Horváth László: <i>Fejes gól</i> vagy <i>fejesgól?</i>	9
Szobor és mozdulat. Beszélgetés Zeke Szabolccsal , Lőrincze Lajos szobrának alkotójával	10
Technikai gondolkodás és hagyomány. Prószék Gábor válaszol Balázs Géza kérdéseire	11
Zsiros Katalin: Laposborsó	12
Grécki-Zsoldos Enikő: <i>Silled</i>	13
Neuberger Tilda: Tini BEA: tizenévesek beszélt nyelvi adatbázisa.	14
Málnási Ferenc: „... két cserefa tömött árnyát szemfedőnek.” 50 éve hunyt el Tamási Áron.	15
Minya Károly: Télen-nyáron Balaton!	16
H. Varga Márta: <i>Bugyii</i> vagy <i>bugyijai?</i>	17
Láng Miklós: Ilyeneket olvasok...	17
Balázs Péter Pál: <i>Lemerül</i>	18
Kemény Gábor: Tisztelt Olvasónk!.	18
Dede Éva (összeáll.): www.manyszi.hu	19
Hírek – tudósítások	20–21
Pontozó	22
Keresztretjévény.	23
Új szavak, kifejezések (89.)	23
Kemény Gábor: Utolsó oldal	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Muhi Anna (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com
v. személyesen: szerda 9.30–11.30, PIM

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök),
Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,
Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofigetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai

a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,
Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport,
IDŐBEN A HOLNAPÉRT

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Az 50. magyar nyelv hete előestéjén körkérdéssel fordultunk nyelvészekhez, egyesületi vezetőkhez. A visszaérkezett válaszokból válogatunk most. A teljes anyagot a jubileumi kötetben és a világhálón adjuk közre. (A szerk.)

1. Van-e valamilyen élménye a magyar nyelv hetével kapcsolatban?

2. Meglátása szerint milyennek kell lennie a modern tudományos (azon belül nyelvi) ismeretterjesztésnek? (Formák, módszerek, tartalmak stb.)

Minya Károly nyelvész, főiskolai tanár (Nyíregyháza)

1. Az 1980-as évek végén az akkor még Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, még pontosabban Bachát László szervezte a megyei magyar nyelv hetét. Ez volt a tudományos ismeretterjesztés hőskora és őskora, ugyanis nem kevesebb, mint száz előadást tartottak a megyében a tanszék oktatói. A tanszéki ügyintéző irodája erre az időre diszpécserirodává alakult át. Egy-két kivételtől eltekintve minden előadó oda ment, ahová hívták, illetve azt az előadást tartotta, amelyet az adott általános iskola vagy középiskola kért. Sőt a megyei könyvtárban a nyelvész válaszol című rendezvény is volt.

2. A legfontosabb a fiatalokat megnyerni az ügynek korszerű technikával és érdekes, újszerű, hozzájuk közel álló és, ha lehet, gyakorlati megközelítésű előadásokkal. Az általános iskolásoknak Anyanyelvi hárompróba című verseny meghirdetése, amelyben szerepel egy helyesírási totó, egy nyelvi kreativitást mozgósító játékos feladatsor és szókirakó (scrabble).

Fekete László nyelvész, ny. főiskolai tanár (Baja)

2. Olyan legyen, hogy beszélni szép, beszélni öröm legyen! Azaz: segítő, tájékoztató, megoldó. A helyes bemutatásával (szó, mondat, kifejtés stb.) segítsen abban, hogy: beszélni öröm, beszélni szép!

Dede Éva, középiskolai tanár, pszichológus (Érd)

1. Egy országos megnyitón vettem részt Szombathelyen, és abból azt szűrtem le, hogy a fiatalokkal, a következő nemzedékekkel együtt van igazán értelme az ünnepi alkalomnak.

2. A jó nyelvi ismeretterjesztés szakmailag pontos, stílusában könnyed és a fiatalokhoz szóló. A modern technikai eszközöket is alkalmazza, látványos. Figyelembe veszi a nyelvek közötti különbségeket, nemcsak a magyar nyelvről tesz megállapításokat, hanem idegen nyelvi példákat is hoz – az összehasonlítás érdekében. Ha a téma megkívánja, a magyar nyelvterület változataira is kitér.

Zsigmond Győző nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár (Bukarest, Románia)

1. Ilyenkor mindig volt kolozsvári tanárom szavai jutnak eszembe. Vőő István dialektológus szokta mondani: – Tudjátok, mi árt például anyanyelvünknek? – *Anyagelvünk...*

2. Szerintem ugyanolyannak, mint volt eddig, régebb is, de jó, ha rugalmasak vagyunk, s kellőképp figyelembe vesszük, mennyire változott a világ. Nem csupán a technikát illetően, de azok is másabbak, kiknek népszerűsíteni akarunk. Ők talán inkább vevők, ha játékosabban, élményt nyújtva, képekben s hangokban újszerűen gazdag előadással, bemutatóval tesszük a dolgunk.

Sz. Tóth Gyula francia nyelvtanár, irodalmár, pedagógiai szakember (Budapest)

1. Lelkesíti a sok fiatal produktív részvétele, a rendezők gondoskodása, van eredménye a tanárok áldozatos munkájának. Ok az önbecsülésre. Eötvös Loránd szavaival: „Vannak olyan helyzetek, amelyekben fáradtságunk jutalma azon meggyőződésünk, hogy kötelességünket teljesítettük.” Szóljon ez oktatásunk javára.

2. Sok önálló tanulói munka, ötletek, vállalások nyomán, a feladatok megbeszélése egyénenként és kiscsoportban. A szóbeliség és az írásbeliség szintézise. A hangzó és az írott média anyagainak felhasználása, elemzése, értelmezése. Alkotások létrehozása, előadása, értékelése. Tanári szervezés, rendszeresség.

Vasné Tóth Kornélia könyvtáros (Budapest)

1. Egy városi könyvtárban szervezőként tapasztaltam meg, milyen lelkesedést tud kiváltani a fiatalokból, de más korosztályokból is az, ha középpontba kerül a magyar nyelv, különböző programok, előadások révén. A magyar nyelv hetének egyik legfontosabb funkciója, hogy beszéljünk, beszéljünk másokat is a nyelvről, anyanyelvünkről.

2. Ne szakadjon el a hagyományos kutató-feldolgozó módszerektől, az eredeti forrásoktól, a mindennapok nyújtotta példaktól. Legyen innovatív, rendszerszerű és tényfeltáró – ezek által lesz hiteles.

Sebő József, középiskolai tanár (Veszprém)

2. Honfitársaink mindennapi életéhez kell igazodnia – interaktív módon. Legyen szórakoztató, ugyanakkor elgondolkodtató, vitára készítő. És kiváltképp: mondatfajtaik eszközközpontú, szóképekben, stilisztikai alakzatokban gazdag.

Máté László tanár, kulturális diplomata (Kassa, Szlovákia)

1. A magyar nyelv hete kisebbségi térfelünkön – (cseh)szlovákiai, szlovenszói, felvidéki, felföldi magyarok körében – a múlt század utolsó évtizedeiben kapott szélesebb polgárjogot Mátyusföld (Galánta) és Csallóköz (Dunaszerdahely) magyar tanítási nyelvű iskoláiban. A Csemadok, később a Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetség támogatásával a rendezvény holdudvara kiterjedt az iskolák környezetébe (szülők, család), illetve az

adott településekre is. Igyekeztünk arra irányult, hogy a keleti tájak felé is gyökeret verjen a mozgalom, ami azonban nem mindig járt sikerrel. A jubileumi évforduló, iskoláink (és nyelvünk!) permanens veszélyeztetett-

sege arra sarkall bennünket, hogy ennek a hasznos kezdeményezésnek aktuális üzeneteit újrafogalmazzuk.

2. A magyar kultúrtörténet sok jeles képviselőjét tartja számon a tudományos ismeretterjesztésnek. Nem kell messzire visszaszaladni az időben, elég csak az elmúlt évtizedekből olyan neveket említeni, mint Czine Mihály – irodalomtörténet, Czeizel Endre – orvostudomány vagy Lőrincze Lajos – nyelvművelés, akik egyaránt iskolát teremtettek, és az általuk képviselt tudományág ismeretei eljutottak nemzeti közösségünk széles rétegeihez. Talán tudásuk és személyiségük esszenciájának az átörökítése az elektronikus világ körülményei között sok tanulsággal szolgálhat. Különösen Lőrincze Lajos esetében, az általa képviselt népi nyelvművelés egyéni és közösségi formáinak továbbvitelében.

Hódi Éva egyesületi elnök, ny. könyvtárigazgató (Ada, Szerbia)

2. Jelen kisebbségi körülményeink között az emberek szívesen fogadják és igénylik is a nyelvi ismeretterjesztést. Tehát nem arról van szó, hogy valamit rájuk akarunk erőltetni, „tukmálni”, hanem inkább az a baj, hogy nagyon kevés lehetőségünk van az ilyen jellegű tevékenységre. Kisebbségi körülmények között a nyelvi ismeretterjesztés egyik fő iránya lehet a nem teljes körű nyelvhasználati lehetőségekből és az anyanyelvi iskolázottság hiányosságaiából adódó nyelvi bizonytalanságok, eltérések, idegenszerűségek tudatosítása, másrészt pedig a nyelvi ismeretterjesztés általában vett céljai, feladatai. Manapság a nyelvi norma a közbeszédben olyannyira szabadon kezelhető, egyénileg „gyúrható” fogalom, hogy olykor egy átlagos nyelvi kommunikáció megértése is komoly erőfeszítést igényel. Napjainkban a nyelvi ismeretterjesztésben nem elhanyagolható szempont annak tudatosítása, hogy a nyelv mégiscsak azt a célt szolgálja, hogy az emberek megértsék egymást, éppen ezért nem célszerű szabadon, kinek-kinek egyéni elképzelése szerint változtatni a kialakult normákon.

Kettős alany, kettős tárgy

1. Magyartanár kollégák gyakran érdeklődnek a főnévi igenév mondatrészi szerepével kapcsolatban a kettős alany, kettős tárgy mai megítéléséről. Korábbi grammatikák, így a felsőoktatásban hosszú ideig használatos kiváló egyetemi tankönyv, a Rácz Endre által szerkesztett A mai magyar nyelv tanította is mindkét szerkezetet. Rácz Endre és Szemere Gyula Mondattani elemzése is kettős alanyként elemezték például az „A fölászott föld lélegzeni látszott” (Mikszáthtól idézett) példamondat föld és lélegzeni szavát (53); kettős tárgyként pedig a „Nemsokára látták alászállni a dombról a három úri hintót” Jókai-idézet alászállni és hintót mondatrészét (57).

2. A kettős alany megjelenését a *látszik, hallatszik, tetszik, megszűnik* állítmányok mellett említették a nyelv-tanok, és úgy elemezték a szerkezeteket, hogy az állítmányokhoz ezek esetén két alany kapcsolódik, egy szokásos főnévi alany, az idézett példamondatban: *Mi látszik? A föld.* Továbbá, a magyarázat szerint, ezek mellett az állítmányok mellett egy főnévi igenévi alany is jelen van, a példában: *Mi látszik? Lélegzeni.* Úgy is bizonyították a főnévi igenév alany voltát, hogy az igenév átalakítható *-ás/-és* végű főnévi alannyá: *a föld lélegzése* látszik. A főnévi és a főnévi igenévi alany között logikailag egy hozzárendelő kapcsolatot feltételeztek, s ezt úgy magyarázták, hogy a két szóból alany-állítmányi viszony hozható létre: *a föld lélegzik.*

A kettős tárgy meglétét a *lát, hall, érez, hagy, enged* igék mellett feltételezték. Az említett példában a *Mit láttak?* kérdésre az elemzésben két tárgy is válaszolt: az *alászállni* és a *hintót*. A kettős tárgy igenévi tagja is átalakítható *-ás/-és* végű (tárgyragos) főnévi tárggyá: *látták a hintó alászállását.* Továbbá a tagokból itt is létrehozható az elemzés szerint alany-állítmányi szerkezet: *a hintó alászáll.*

3. A kettős alany és a kettős tárgy létezése a meggyőző érvelés ellenére akkor vált kérdésessé, amikor az alárendelő szintagmák részletekbe menő, alaposabb vizsgálata során kiderült, hogy az igei alaptagú és az igenévi alaptagú szintagma több hasonló tulajdonságot is mutat. Többek között azért, mivel az igenév (és így az igenévi alaptagú szerkezet) mindig igeből (és így igei alaptagból) jön létre, pl. a *most könyvet olvas a szobában* szerkezetből létrehozható a következő: *most könyvet olvasni/olvasó/olvasva a szobában.* A példából jól látható, hogy az ige-igenév átalakításkor az igenév (többnyire) megőrzi az igei bővítményeket (legalábbis a tárgyat és a határozót). Vagyis az említett példában az *olvas* ige tárgyát (*könyvet*), időhatározóját (*most*) és helyhatározóját (*a szobában*) az *olvas* igeből létrehozott (főnévi/melléknévi/határozói) igenév (*olvasni/olvasó/olvasva*) is megtartja.

Ajánlott olvasmányok

Rácz Endre (szerk.) 1968. A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Budapest.

Rácz Endre – Szemere Gyula 1972. Mondattani elemzések. Tankönyvkiadó, Budapest.

Keszler Borbála (szerk.) 2000. Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Ebből következik, hogy az állítás visszafelé is igaz lehet. Vagyis az igenév mellett megjelenő tárgyi és határozói bővítmény a képzés alapjául szolgáló ige mellett is hasonló bővítményként jelenik meg.

4. Ezek után térjünk vissza az említett kettős alanyhoz és kettős tárgyhoz. Nézzük meg alaposabban e kettős mondatrészek főnévi igenévvél kifejezett tagját. Elsőként a *föld lélegzeni látszott* példában az a kérdés, valóban alanya-e a *lélegzeni* is a *látszik* igének (a *föld* természetesen az alanyaként jelenik meg). Ennek megválaszolásához az előbbieknél alaposabban átalakítani az igei igenévvé, mégpedig melléknévi igenévvé, aminek során a (*föld*) *lélegzeni látszik* szerkezetből a *lélegzeni látszó (föld)* szerkezetet kapjuk (a főnévi alany az igeből létrehozott melléknévi igenév mellett jelzett szóvá válik: *a diák tanul – a tanuló diák, a tanár tanít – a tanító tanár, a föld látszik – a látszó föld*). Ha megvizsgáljuk, hogy a *látszó* igenévi alaptagnak milyen bővítménye a *lélegzeni*, akkor a kérdés alapján (*Hogyan, milyen állapotban látszó?*) egyértelművé válik, hogy a *lélegzeni* itt állapothatározói bővítmény, és semmiképpen sem alany. Ha pedig a *lélegzeni* állapothatározóként bővíti a *látszó* igenevet, akkor a *látszik* igének is állapothatározója lehet csak. Még egyértelműbb lesz az elemzés helyessége akkor, ha nem főnévi igenevet használunk: *a föld száraznak látszik – a száraznak látszó föld*. A határozóragos melléknév teljesen egyértelműen állapothatározó, itt fel sem merülhet az alanyi mondatrészszerkezet. (Ez az állapothatározói szerepű melléknév is átalakítható képzővel főnévvé és így alannyá: *a föld szárazsága látszik* – ez azonban nem bizonyítja, hogy a *száraznak* alany lett volna, nem is lehetne, hiszen határozóragos névszó sohasem tölthet be alanyi szerepet.)

A kettős tárgy esetében – *látták alászállni a hintót* – is érdemesnek látszik az ige-melléknévi igenév átalakítás. Az így létrejövő szerkezet: *a hintót alászállni látó* (emberek). A *látó* igenévnél (*Mit látó?*) tárgya a *hintót*, az *alászállni* bővítményre azonban a *Hogyan, milyen állapotban látó* (emberek)? kérdéssel lehet kérdezni, ami azt mutatja, hogy itt szintén állapothatározói bővítmény jelenik meg az *alászállni* főnévi igenévvél. Esetleg ez is helyettesíthető névszóval: *látták alászálltában/alászállásában a hintót – a hintót alászálltában/alászállásában látó* (emberek). Itt is határozórag jelenik meg, ami kijelöli a határozói mondatrészszerkezetet. Ennek megfelelően az eredeti ige szerkezetben, az *alászállni látták* szintagmában is állapothatározó az *alászállni* igenév.

A fentiek alapján a legújabb egyetemi tankönyv, a Magyar grammatika nem veszi fel a kettős alanyt és a kettős tárgyat az alany és a tárgy fajtái közé, hanem a bemutatott magyarázat alapján állapothatározónak elemzi a kérdéses szerkezetekben megjelenő főnévi igeneveket.

5. A kettős mondatrész kategória azonban nem tűnt el a kettős alany és a kettős tárgy megszűnésével az említett egyetemi tankönyvben. Továbbra is van ugyanis kettős állítmány az állítmányok között: *El kellett olvassunk néhány könyvet; Most aztán gyors kell legyél!* (i. m. 396). Ez a mondatrész az alanyi alárendelő összetett mondat tagmondatainak ún. átszövődése során jött létre (*kellett az, hogy elolvassunk – el kellett olvassunk; kell az, hogy gyors legyél – gyors kell lenned*). Mindkét példában a *kell* ige mellett egy másik felszólító módú (igei, illetve névszói-igei) állítmány áll.

A kettős határozó is megmaradt a határozók körében, ez rendszerint a cselekvés kezdő- és végpontjára utal, vagyis ún. tól-ig viszonyt fejez ki: *reggeltől estig dolgozik, szájáról szájra száll, tetőtől talpig megmosakszik* (424).

Balogh Judit

Miért érdekes?

Indiák – nyelvek

„Valahányszor Indiában jártam, ellenállás nélkül átadtam magam a szagok, színek, gesztusok, szavak, sőt asszociációk inváziójának. Az érzés, hogy ezeket mind magamba szívom, lehetővé tette számomra, hogy a kultúra és a szokások magammal hozott európai batyujától egy időre megszabaduljak, és elfogadjam azt, amit igencsak szubjektív módon a Kelet lényegének nevezhetnék” – írja Paul Klodkowski A Kelet csodálatos zamata (Typotex, 2008) című könyvében (115). Pontosabban én sem tudom leírni. Öt éve, első indiai utamon az életemért kellett küzdenem, az első nap végén azt mondtam, haza akarok menni, és soha többé India. A harmadik hét végén már ingadoztam. Öt év után visszatértem. Emlékeztem arra, hogy a létért való küzdelem mellett agyam teljesen kikapcsolt, sőt nagyon mély rétegekből felbukkantak az álmaim. Életem, sorsom, felfogásom spirituális változások ment át – anélkül persze, hogy valamiféle naiv indiai miszticizmus (Hare Krisna-mantra, vegetarianizmus, jóga, pancsantra, Szaibaba, Maharishi guru, Sri Csinmoj, Osho, zen stb.) magával ragadott volna, mint ahogy az sok kiábrándult európaival és amerikaival történik.

Zaj, szag

India. Állandó zaj: kürt, dudálás, kiabálás, olykor imára hívó imám, busz, motor, autoriksa, mindenfelől tömeg, hullámszó. Piszok: kézműves után fekete lesz a mosdó. Tehén, kecske, szemét, ürülék az utcán. Árúrok a járdán. Krákogás, köpködés, piros köpet. Az utcán esznek, alszanak, eladnak, varrnak. Tömjén, curry, húgyszag. A hinduizmus fő jellemzője az egyházszerű szerveződés teljes hiánya. Az istenek mindenhol ott vannak. Minden sarkon egy kis szent hely: Brahmá, Siva, Visnu és számos avatárjuk (megtestesülésük) virággal, olvasztott vajjal, vörössel, rizzsel leöntve. Krisna, a szépséges ifjú, Siva kísérő isteni állata, Nandi bika, a pusztító Káli és Durgá, Káma, a szerelmi vágy istene (Káma törvényeit tartalmazza a legismertebb indiai könyv, a Kámaszútra), Siva elefántfejű fia, Ganésa (a tulajdon és a vállalkozások istene).

By nation one – by language many

India persze nincs. Indiák vannak. India nem pusztán egy ország, sokkal inkább egy földrész. Ezer arca van. Soknyelvűség, vallásokra, civilizációkra, kasztokra osztottság. És persze a jelenben élő múlt: vallásban, szokásban, öltözködésben, étkezésben. Ahogy legegyszerűbben mondani szoktam: az élő középkor. Mellette persze egy-két BMW-sziget. Elhatárolt világok egymás mellett. Ezzel a politikai jelszóval igyekeznek ezt jellemezni: *By nation one – by language many* (egy nemzet sok nyelvvél). Összetett, nehezen kibogozható kulturális identitás. A nemzeti közöset a nyelv semmiképpen sem képviseli.

India muszlimok előtti történetében főszerepet játszik a szanszkrit nyelv. A szanszkrit nyelvet az első nyelvtudósok tartották Panini írta le. Munkája az emberiség legrégebbi írott nyelvtana.

Namaste. Mindenhol hallható hagyományos indiai köszöntés: *namaszte* (heló, hogy vagy?, viszlát). Indiai és nepáli, szanszkrit eredetű hindi köszönési forma és gesztus: a kezeket egymáshoz illesztik a mellkasuk előtt, mintha imádkoznának, a köszöntött szemébe néznek, és közben derék-ból kissé meghajolnak. Jelentése: meghajlás, hódolat, tisztelet az emberben lévő isteni lélek előtt. A mindenhol hallható hagyományos indiai köszöntés, a *namaszte* szóbeli változatai: *namaskar*, *namaskaram*, *vanakkam*. Nemzetközileg elterjedt, blogokban is használják.

Az indiaiak büszkék arra, hogy ábécéjük logikusabb a nyugati ábécénél, mert szigorú fonetikai sorrendben követik egymást a betűk: a magánhangzókat a mássalhangzók ötös csoportja követi, a csoporton belül előbb a zöngétlen, majd a zöngés hangok következnek, a retroflex (a nyelv hátrahajlításával képzett) hangok után jönnek az elől képzettek. A beszélt nyelvet listákba foglalt szótövekre vezetik vissza.

A perzsául beszélő muszlimok és a hinduk együttélése közös nyelv (lingua franca) kialakulásához vezetett. Ez lett az urdu: hindu tájnyelveken alapuló perzsa nyelv (és írás). Később az urdu visszaszorult, helyét a szanszkrit alapokon álló helyi nyelvek: pandzsábi, gudzsaráti, maráthi, brádzs, bengáli vették át. Am Pakisztánban az urdu újabb felívelésének lehetünk tanúi. A brit gyarmatosításnak az angolnyelvűség mellett sajátos, a függőségre utaló nyelvi hagyománya maradt fenn: *száhib* (arab: barátom, magas státuszúakkal szemben), *memszáhib* (hindi: madame sahí, hölgyek megszólítása), *Sir, lady*.

A Nehru-, majd a Gandhi-kormány a hindit igyekezett államnyelvévé tenni. A hindi politikailag, vallásilag semleges változatának a hindiből és urduból kreált hinduszánit tekintették, de ennek sem sikerült a teljes Indiát átfognia. Am spontán módon alakulva az indiai nyelvek a szanszkrit, perzsa (muszlim) és angol hatások miatt jelentős közös fogalom- és szókincset tartalmaznak. Az indiai alkotmány 17 fő nyelvet sorol fel, azonban az Indiában ma beszélt nyelvek (beleértve a törzsi nyelveket is) száma 500 körül van. A hegyekben élő törzsek csak általuk használt,

írással sem rendelkező nyelveken beszélnek (pl. bhili, dogri, gondi, karbi, khonda). A leghíresebb India-útkönyv a következő nyelvek néhány jellemző mondatára tanít: hindi, tamil (Tamil Nadu), kannada (Karnataka), konkani (Goa), malajalam (Kerala), marathi (Maharashtra), oriya (Orissa), telugu (Andhra Pradesh).

Hindi és angol

Az indiai államszövetség a hindit és az angolt tekinti hivatalos nyelveknek. A parlament, a jogalkotás, sőt a bírások is angol nyelven zajlik. A szövetségi államok egymás között hinditül vagy angolul tartják a kapcsolatot, az állami televízióban is egyaránt hallani hindi és angol beszédet – olykor egyetlen beszélgetésben belül is átváltanak egyik nyelvről a másikra. Azonban saját, belső működésükben a helyi nyelveket használják. Minden indiai tud egy kicsit angolul, de ez nem jelenti azt, hogy mindent értenek vagy el tudnak mondani. Ezért a hivatalok körül mindenhol ott vannak a likhwallahok, azaz a leírók, akik fizetségért angolul elkészítik a hivatalos iratokat.

A nyelvpolitika változását jól mutatják a földrajzi nevek változásai is. A muszlim és a brit korszak után a független India a hindu nevekhez tér vissza. Ezért lett Bombayből Mumbai (tegyük hozzá: Hollywood mintájára Bollywood), Benaresből Váránászi, Bangalore-ból Bengalúru, Madrasból Csennái, Calcuttaból Kolkata stb.

Kelet- és Dél-Indiában Kolkatától Trivandrumig (mai néven: Thiruvananthapuramig) 2500 kilométert vonatkoztat végig, több államon keresztül hindu templomvárosokat felkeresve.

Balázs Géza

„Mi felülről lefelé bölintünk, ők balról jobbra. Mi a tavaszi napsütésben leszünk szerelmesek, ők az őszi esők idején. Ők a kezükkel eszik az ételt, nekünk ezért a kezünkre ütnek. Ha mi barnulni szeretnénk, ők fehérednek. Ők nem engednek be az otthonukba kuttyát, viszont kívánatosnak tartják a tehenet az utcán. A félyhát itt áll, ott fekszik, ha mi előreengedjük a nőket, ők a férfiakat engedik előre. India más.” (Folk György: India – a végletek birodalma. HVG Könyvek, Budapest, 2007.)

Tudálékosságok

A Nyugat egyik nevezetes szerkesztőjének egyes írókkal kapcsolatos véleményéről, ízléséről ezt írja naplójában Füst Milán 1932-ben: „Ó mily útálatos mindez! Nem mert tévedés, hanem mert tudálékosság!” Ugyan az ízlésekről bajos vitatkozni, amint a latin szólásból – de gustibus non est disputandum – régóta tudhatni, a tudálékosság mindenütt megérdemli a bírálatot, illetőleg a tisztánlátást. Nézzünk csak példákat!

Egyik országos napilapunkban olvasom, hogy valaki „[...] jó gazdaként gondoskodott faluja népéről, [...] s különösen arról, hogy a forradalom mámoros napjaiban egyetlen hajszála se *görbüljék* meg senkinek.” Voltaképpen kevéske magyar nyelvismeret kell ahhoz, hogy a *görbüljék* szóból kikövetkeztessük ennek az igének (ahogy mondani szokás) a szótári alakját, a *görbül*-t. A szó előfordulása a gyakorisági adatok szerint közepesnek mondható, így azután jelentésével is tisztában lehet lenni: '(valami) folyamatosan görbévé válik; görbén (meg)hajlik', amint az értelmező szótárak leírják. Ha nem a szótárakhoz, hanem íróinkhoz fordulunk, Radnóti Miklóstól például ezt olvashatjuk: „[...] már tilalomfák *görbülnek* / a földig országolt gondjaink alatt!” (Hajnali elégia, 1930). A magyar nyelv értelmező szótára megadja igének ezt az alakját is: *görbüljön*. Hogy ez az igealak felszólításra való, vagyis felszólító módban van, voltaképpen kisiskolás tudnivaló. Akkor honnan az idézetben a *görbüljék* igealak? Ehhez tudni való, hogy nagyon régóta ismeretes egy ige-csoport nyelvünkben, az ikes igék csoportja. Ezek használata nagyon változatos volt régebben is, már Révai Miklós és Versey Ferenc is vitatkoztak használatukról. Az idő folyamán az ikes igék felszólító módban és egyes szám harmadik személyben (is) elkülönböztek a nem ikes igéktől. Ekként a *szíveskedjék* a *szíveskedik* ikes ige felszólító alakja, amelyiket most szíveskedjék az olvasó összevetni a *görbüljék*-kel. Látszólag, formailag ugyanazok! De nincs, nem is volt **görbülök* ige! Ez bizony a tudálékosság szüleménye! Mivel a XXI. századra a laza használatú köznyelv szinte nem használja az ikes igék efféle felszólító módját (*egyék, igyék, mosakodjék, öltözködjék, szíveskedjék, igyekezzék* stb.), ezek jobbra a választékos nyelvhasználatra (és a lassan klasszikussá váló XX. századi szépirodalom zömére) jellemzők. Ebből származik a tudálékos *görbüljék* igealak, amelynek használatával a beszélő

vagy író saját igényességét, választékosságát igyekezik megmutatni – teljes sikertelenséggel.

Ugyancsak az országos sajtóban olvasom: „A régi Magyarország uralkodó osztálya a birtokos nemesség volt, akinek voltak szolgálói, így ki volt szolgálva. Most (a hetvenes években) a munkásosztály uralkodik, és rendelkezésre áll a szolgáltatóipar, így az új uralkodó osztály ki van szolgáltatva. Nem volt túl közismert vagy népszerű vicc, talán a bántó germanizmusok miatt, de sajnos csak azok árán jön ki a poén. Mindenesetre nagyon is igaz volt, kár, hogy a mai viszonyokra még egy újabb germanizmus árán sem lehet frappánsan adaptálni, körülményes magyarázkodás kell hozzá.” Azt aligha kell mondanom, hogy a birtokos nemességre emberöltők óta nem az *aki* névmással szokás a magyarban visszautalni, de szíveskedjék az olvasó megtalálni a „bántó germanizmus”-t... Nehéz feladat, mert nincs efféle, csak a tudálékosság jóvoltából hitte a magyar nyelvvel foglalkozók egy része, hogy a magyar határozói igenevek különféle helyzetű használata germanizmus. A német *wird ~ wurde beschlossen* 'el van ~ lett határozva' -féle összetett igealakokban nem határozói, hanem melléknévi igenév van. Ráadásul a magyar határozói igenév már az ősmagyar kor elején megvolt, amikor eleink hírből sem hallottak a germánokról. Mindez már jó fél évszázada tudvaló. A *ki volt szolgálva* és a *ki van szolgáltatva* szerkesztmények tehát aligha tarthatók germanizmusnak.

Az idevágó szakirodalomban a kérdéskör persze nem ilyen röviden van elintézve (!), a részletekért ajánlatos föllapozni az 1968-ból való Magyar nyelvhelyességet és az 1980–1985-ben megjelentetett Nyelvművelő kézikönyvet.

A harmadik tudálékos nyelvhasználati példa ugyancsak napilapban jelent meg: „Hiszen e grémium kollektív bölcsessége háromnegyed év elmúltával sem konkludált többre vagy mátra, mint hogy *zajljon* minden, mint például Erdély patakkövei: a most még egymásnak feszülő részek majd egymáshoz csiszolódnak.” Nos: e kitalált és kimondhatatlan *zajljon* alapigéje a *zajlik*. A fentiek alapján *zajoljék* a felszólító módú alak. A Magyar ragozási szótár a *vonaglik* igéhez hasonló ragozású mintát ad meg, vagyis: *vonagoljon ~ vonagoljék*. Tehát e szerinti példa szerint *zajoljon* vagy *zajoljék* lehet a köznyelvi forma. A *zajljon* bizonyára tudálékos szülemény vagy jobb esetben sajtóhiba. Mindenesetre mutatja az ikes igék szóban lévő felszólító módú alakjának pusztulását, amely ugyanakkor egységesülési folyamattal jár együtt.

Büky László

Új divatszó, új örület – egy fogalom, amivel mindent el lehet adni. Kedvenc hetilapom kiváló tollú sztár újságírónője éppen azt vallja be bünbánóan, hogy ahhoz, hogy „eladjon” egy komolyabb témájú kulturális cikket, ezt a bulvárhírekben oly gyakran előforduló – immár főnévként, jelzőként és ige-ként is használt – szót biggyesztette a címbe. Sikerral.

Bevallom, nem tudom, ki találta ki ezt a *villantás*-örületet. Eredetileg onnan indultunk, hogy szenzáció volt, ha egy nőnek a 19. század végén véletlenül kivillant a bokája a hosszú szoknya alól. Ma már lassan az a hír, ha egy sztárnak – mondjuk a cannes-i filmfesztivál vörös szőnyegén tízmillió ruhában lépdelve – nem villan ki semmije. De elég egy budapesti partira elmenni, és a fotósok ott is ugyanerre éhesek.

Igen, ma is el lehet adni egy cikket – még filmjeikben gyakran anyaszült meztelenre vetkőző sztárok esetében is –, ha kilátszik valamely piciny intim rész a felső-, netán az alsótestükből. Ilyenkor odarohannak a paparazzók, és a kép a világon minden bulvárlapban megjelenik.

Az emberek ösztönszerűen vannak beködölve a szexre, és akkor is odafigyelnek egy teljesen elérhetetlen, idegen, több ezer kilométerre élő ember tényrnyi meztelenségére, ha en-

nek látszólag semmi értelmes indoka nincs – állítják a szexológusok. És ez ellen semmit sem tehetünk. Mert ösztönről van szó, amire bizton lehet építeni.

Ugyanakkor tény, hogy sok sztárnak nincs szüksége erre a villantásra. Mert vannak, akik erre nem is szorulnak rá, vagy rangon alulinak éreznék, ha így tennének.

A bulvárlapok nyelvezete és stílusa külön megérne egy hosszabb tanulmányt. Azon belül is a magyaroké. Azt csak a kolléga újságíró tudja, hogy nehéz munka ez, sokszor megalázó és fáradságos, mert néhány információmorszát, snassz semmiséget kell eladni úgy, mintha

történt volna valami. Például X. Y. műsorvezető kislány verekedett az óvodában egy másik kislával. Ez naponta megesik bárki csemetéjével. Nem hír. Nem esemény. A gyerekeknek semmi baja nem történt, másnapra elfelejtjük.

De a főszerkesztő kérésére hírré kell varázsolni, a nullát kell felturbózní, egy-egy adott személy esetében tizenötödszörre is. Közben pedig bemagyarázni a hírességnek, hogy neki erre szüksége van.

Ehhez képest a villantás, mint történet, már valami. Itt tartunk.

Elek Lenke

Villantással vagy anélkül

Visszaépít, visszatanít és egyéb „visszásságok”

A modern kor új kommunikációs, illetve hang- és kép- rögzítő eszközeinek megjelenésével új szavakra vagy meg- levő szavak új jelentésben való használatára is szükség lett. Ezek közül az újdonságok közül (amelyek ma már ter- mészetesen nem számítanak újdonságnak) most néhány *vissza-* igekötős igét vizsgálok meg nyelvhelyességi és stil- listikai szempontból.

Ezek közül az új szójelentések közül néhányat már a hétköztapasztalás értelmező szótár (ÉrtSz., 1959–62) is regisz- trált. Például a *visszajátszik* harmadik jelentéseként felve- szti ezt: „<Magnetofonszalagot, hanglemezt, ill. rá felvett szöveget> rendsz. közvetlenül a felvétel után ellenőrzés végett lejátszik”. A *visszahív* szócikkében is megtalálhat- juk a telefonálással kapcsolatos jelentést ebben a formá- ban: „Telefonon felhív vkit, aki kereste, vagy akivel már beszélt”. Láthatjuk, hogy ez a jelentés voltaképpen két jel- lentés, és ezek közül a második az igazán érdekes: „Telefo- non felhív vkit, akivel már beszélt”. Vagyis az ÉrtSz. tudomá- sult veszi (és nem helyteleníti) a *visszahív*nak azt az ér- telmét is, hogy valaki újra hívja azt a számot, amelyet már korábban is felhívott. A dolog érdekessége abban rejlik, hogy az ’újra hív’ jelentésben való használatot a Magyar értelmező kéziszótár javított kiadása (ÉKsz.²) negyvenegy évvel később pongyoláságnak minősíti, és ezt az elmarasz- talást átveszi a Nyelvművelő kéziszótár második kiadása is (ezt mint a pótlólag beiktatott szócikkek egyikét én ma- gam írtam). Most, tíz év elteltével, úgy látom, hogy ez a hi- báztatás túl szigorú volt, és el lehetett volna fogadni a *visszahív* szónak ezt a jelentésárnyalatát is, amely, mint láthattuk, már az ÉrtSz. szerkesztése idején is létezett, és a mai szépprózából is van rá adat: „Már félálomban vol- tam, amikor csörgött a telefon, eszembe jutott, hogy nem veszem föl, majd *visszahív*, de valamiért mégis [...] fölvet- tem a kagylót” (Greccsó Krisztián: Mellettem elférsz).

Vannak olyan újabb keletű *vissza-* igekötős igék, ame- lyeket az ÉrtSz. még nem vett fel címszavai közé, vagy csak valamely korábbi jelentésében ismer. *Visszahallgat* cikke például nincs a szótárnak (miközben *visszajátszik* van), és a *visszanéz* is csak az elektronika kora előtti jel- lentésében található meg. Ahogyan Berzsenyi használta Bú- csúzás Kemenes-aljától című versében: „Megállok még egyszer, s reád *visszanézek*. / Ti kékelő halmok! Gyönyörű vidékek! / Vegyétek bús könnyemet.” Az ÉKsz.² viszont már feltünteteti az újabb jelentést is: „<Tévé-, film- stb. fel- vételt> a felvétel után (ellenőrzésül) azonnal v. újra meg- néz”.

A *visszanéz* ilyen értelmű használata nagyon gyakorivá, már-már divatosá vált a sportújságírás nyelvében. A mér- közés után nyilatkozó edzők szívesen hivatkoznak arra, hogy amíg nem *nézték vissza* a mérkőzés videofelvételét, addig nem tudnak állást foglalni valamely vitás kérdésben. Néhány példa a nyomtatott sajtóból: „*Vissza kell nézнем a felvételt*”; „[...] amíg *nem nézнем vissza* a videofelvétel- t, addig nem szeretnék semmit sem mondani”; „Egylőre nem szeretném minősíteni az esetet, *visszanézem*, és ak- kor alkotok véleményt”. Kérdés persze, nem fontosko- dás-e az ilyen beszéd, hiszen az edző nem *újranézi*, *újra megnézi* a képfelvételt, hanem egyszerűen *megnézi* a mér- közés után. Meglehet azonban, hogy a vitás eseteket újból és újból megnézi, és ez már megfelel a *visszanéz* szótári jelentésének.

A *visszajátszik*, *visszahív*, *visszahallgat*, *visszanéz*, mint láthattuk, szótározott szavak. Érdekesebbek náluk azok a *vissza-* igekötős igék, amelyek még nem kerülhettek

be a szótárba. Ezeknek jelentése úgyszólván a szemünk előtt alakul ki, és ennek következtében több nyelvhelyes- ségi kérdést is felvetnek.

Kezdjük a *visszaépít* igével! Annak a fővárosi kerület- nek az újságjában, amelyben lakom, rendszeresen olvasok ilyeneket: „A háborúban megsérült és később lebontott szárnyat *nem építik vissza*”; „az egykori üzletek bejáratait *nem építik vissza*”. De találtam rá adatot gondosan szer- kesztett történettudományi műben is: „[A frankfurti Pál-templomot] nem pontosan olyan formában *építették vissza*, amilyen eredetileg volt” (Katona Tamás–Ráday Mi- hály: Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc emlék- helyei I., 33). Nem világos számomra, hogy ennek a vi- szonylag új keletű igének miben tér el a jelentése a követ- kező igékétől: *újjaépít*, *helyreállít*, *újra meg-* vagy *felépít*. Meglehet, csak szaknyelvi szóhasználatról van szó, amely- nek a köznyelvbe való beemelése nem ajánlható.

Ha van *visszaépít*, kell lennie *visszabont*nak is. Van is. Az internetről gyűjthető példák egy részében azt jelenti, hogy ’teljesen lebont’, pl. *az épületet visszabontották*; *a 2-es metró visszabontott végállomás-épülete*; *visszabon- tott rekultivált személtlerakó*. De akadnak olyan példák is, amelyekben csupán ez az értelme: ’részben lebont’, pl. *az egyemeletesre visszabontott cukorgyári épület*; *a padlás- tér közepéig visszabontott kéményünk, amit szeretnénk újrarakni*. Ez utóbbi jelentése indokoltá teheti fennmara- dását a *lebont* mellett.

A következő új *vissza-* igekötős igénk a *visszatanít*. Lás- sunk rá néhány példát a világhálóról: *Tulajdonképpen visszatanítják azokat a hagyományokat általuk, amelyek már kivesztek a falvak életéből*; *visszatanítani a vályog- házak tapasztását, javítását, karbantartását*; *visszatanít- ja a kultúránkat; megtanulva tőlük a falujukra, vidékükre jellemző dalanyagot, próbáljuk azt „visszatanítani” unokáinknak, dédunokáinknak*. Vagyis: ’újra (meg)tanít vmit vkinek, aki azt korábban tudta, de elfelejtette’, neve- zetesen népdalt, népi táncot, hagyományos mesterségeket. Az utolsó mondat írója még tudatában volt a kifejezés új- szerűségének, ezért idézőjelbe tette. Egylőre érzünk val- ami mesterkétséget ezen a *visszatanít* igén, de kétségtel- nül tömörebb, mint az *újra megtanít*, ezért van esélye a fennmaradásra.

Utolsó példánk legyen a *visszafoglalkoztat*. Ezt munka- ügyi, gazdasági tárgyú újságcikkekből ismerhettük meg. Azt fejezi ki, hogy valakit újra alkalmaznak azon a munka- helyen, ahol korábban is dolgozott, de más minőségben, például nem közalkalmazottként, hanem szerződéses munkatársként, netán közmunkásként. A dolog tartalmi részéről természetesen nem fogok véleményt nyilvánítani. Nem ez a dolgom. De bemutatok két példát, az egyiket a közszolgálati rádió híreiből, a másikat egy rövid újságcikk- ből, glosszából: „távozás után külső szakértőként *vissza- foglaloktatták* a minisztériumban”; „több ezer közalkal- mazottat rúgtak ki az önkormányzatok, hogy utána mini- mum húszezer forinttal kevesebbet *visszafoglalkoztassák* őket – immár közmunkásként”. Nem a legszebb szavunk, de meglehet a funkciója, mert talán van egy árnyalatnyi különbség az *újra-* és a *visszafoglalkoztat* között.

Csakugyan *visszásságok*nak tartom-e ezeket az újabb *vissza-* igekötős igéket? Egyáltalán nem! Csupán a szójá- ték kedvéért írtam bele a címbe ezt a szót. Ahogy *visszané- zem*, *visszaolvasom* a cikkben idézett példákat, egyre in- kább úgy érzem, hogy egy részük, talán mindegyikük *visszamarad* az utókorra, mai életkörülményeink sajátos dokumentumaként.

Kemény Gábor

Túlképzés

A Bárczi Alapítvány nyelvmuvelés.hu honlapjának Önt mi zavarja? című rovatában arra hívta föl figyelmemet az egyik felszólaló, hogy újabban igen gyakran *látszódik* igealakot használnak a médiában: *úgy látszódik, az látszódik* stb. „Miért? Magyartalan esetleg a *látszik*? – kérdezte ironikusan. – Visszaható ige lenne ez? Láttatja magát az a valami, amire a *látszódik* vonatkozik?” Egy internetes példát is küldött: *A villámlevél cím nem fog látszódni a hozzászólás elküldése után.*

Az észrevétel jogos. A *látszik* alak önmagában azt fejezi ki, hogy az alany *látható*. De nem visszaható ige, mert nem az alany látja önmagát, hanem mások látják őt. Nem is hat másra, tehát nem tárgyias, sőt, nem is szenvedő, mert nem másnak a cselekvése hat az alanyra. A szenvedő alak *látta-tik* lenne. A szaknyelv a latin nyelvtan alapján *mediálisnak*, magyarul *középigének* nevezi az ilyen, se nem tárgyias, se nem szenvedő, se nem visszaható igéket. Kifejezőbb lenne *alanyi igéknek* nevezni őket: az ige által leírt tény az alanyból indul ki, és csakis róla szól, rá vonatkozik. Az eredeti ikés igék ilyenek.

Az *-ódik* képző azt fejezi ki, hogy a változást nem az alany hozza létre, nem is más végzi rajta, hanem magától történik meg vele. Például *mosódik, oldódik*. Elméletileg lehetséges volna *látódik* alak is, de nem ez alakult ki. A *lát-szik* forma alakult ki, és ennek jelentéséhez az *-ód* szótag semmit sem tesz hozzá, csak megkettőzi a benne lévő jelentést, tehát fölösleges.

Nyelvjárásban előfordul a *látszódik*-hoz hasonló igealak. Mondják a gyerekek: *Játszódjál szépen!* Ezt némi-ig indokolja, hogy a *játszik* ige tárgyias is lehet: *bújócskát játszik*. Ettől megkülönböztetik a tárgyatlan (alanyi) jelentést: *játszódik magában*.

Másik eset a hangzóhiányos igék, mint *csuklik, ízlik, vedlik* felszólító módja. Ezen gyakran megakadunk. Azt még csak mondhatjuk, hogy *csukoljon, ízljen, a vedljen*

azonban nem a *vedlik*, hanem a *vedel* ige felszólító módja. Némelyik nyelvjárásban ezt így oldják meg: *csuklódjon, ízledjen, vedledjen*.

Egy másik felszólaló az *elkövetkezendő* szót kifogásolta. Neki is igazat kell adnom. *Következő* az, ami ezután jön. Az *-andó/-endő* a jövő idejű (beálló) melléknévi igenév képzője, és egyúttal az elvárás is kifejezi. A *jövendő* az, ami el fog jönni; azért vagyunk *halandók*, mert mindnyájan meghalunk egyszer; a *kelendő* áru hamar elkel, a *házasulandók* házasságkötést terveznek. *Kerülendő* az, amit illik elkerülni; az *aláírandó* iratot alá kell írni, az *elérendő* célt el kell érni. Mint a példák mutatják, a 'kell' jelentés inkább a tárgyias igék beálló igenevében érezhető, és az igenév ilyenkor a tárgy jelzője.

Melléknévi igeneveink felemásak, hiányosak. A múlt idejű (befejezett) melléknévi igenév alapvetően passzív, vagyis a cselekvés tárgyára vonatkozik: *a látott darab, örült bors, körözött bűnöző*. Csak kivételesen vonatkozhat a cselekvőre, elsősorban tárgyatlan ige esetén, vagy ha meg van nevezve a tárgy, és az nem azonos a jelzett szóval: *a messziről jött ember, a szebb napokat látott bútor*. Ezzel szemben a jelen idejű melléknévi igenév aktív, vagyis a forrása alanyának a jelzője: *a horgonyzó hajó, a szerződő felek*. A jövő idejű melléknévi igenév ismét alapvetően passzív, vagyis a cselekvés tárgyára vonatkozik, ezért csak tárgyatlan ige esetén lehet a cselekvő jelzője.

A *következik* ige tárgyatlan. Ha tehát jövő idejű igenevet képzünk belőle, akkor az alanyra vonatkozik, és nem fejez ki szükségességet, csak a feltételezett jövőt, azt viszont már a fő jelentése is tartalmazza. Az *el* igekötő ebben az esetben talán az időtartam nyújtását van hivatva kifejezni – szemben a *bekövetkezővel*, az ugyanis egyszeri, rövid esemény.

A túlképzés amúgy nem idegen a nyelvtől, a nagyobb nyomaték kedvéért előfordul, hogy élünk ilyenekkel. Például a *szépséges* sem jelent mást, mint a *szép*. Mindennapi használatban azonban az efféle szavak modorosnak, dagályosnak hatnak.

Buvári Márta

Többféle akadémia

A Magyar értelmező kéziszótárban hat jelentését találjuk meg *akadémia* szavunknak. Jelentheti a legtekintélyesebb tudósok (és művészek) országos testületét, illetve a tudományos kutatás irányítására hivatott országos intézményt, valamilyen művészeti, műszaki vagy katonai szakképzést adó felsőoktatási intézményt, végül ennek épületét is. De használjuk a szót bizonyos tanfolyam jellegű szakmai előadás-sorozatok megjelölésére is, pl. *politikai akadémia*. A szó ötödik jelentése a sport szakszavaként szerepel a szótárban így: „Birkózásban, lovaglásban, vívásban fejlettebb technika bemutatása.” A hatodik jelentés a történettudományban használatos: így nevezték a Platon alapította ókori filozófiai iskolát. Az *akadémia* ugyanis onnan kapta nevét, hogy Platon az Akademosz héroszról elnevezett ligetben tartotta előadásait. Jelentésbővüléssel, illetve -átvitellel ebből alakult ki a többi jelentés.

Erre a kissé hosszabb bevezetőre azért volt szükség, mert újabban az *akadémia* szó jelentése a köznyelvi használatban jóval kiterjedtebb a szótárakban bemutatottnál. Igaz, egy részük archaikussá vált, mivel megszűntek azok az intézmények, amelyeket jelölt.

A rendszerváltozás előtt létezett például a *tsz-elnökök akadémija*, ahol a termelőszövetkezetek elnökeinek képzése, továbbképzése folyt. Meg kell jegyezni, hogy akkoriban ezeknek a vezető beosztású személyeknek általában igen alacsony iskolai végzettségük volt, jó, ha az általános iskola nyolcadik

osztályát elvégezték. Az Államigazgatási Főiskola létrehozása előtt pedig a tanácselnökök, illetve a végrehajtó bizottság titkárai *tanácsakadémiára* jártak, s tudommal közülük többnek nem volt még a középfokú végzettsége sem. Napjainkban a különböző sportegyesületek, -klubok viselik nevükben az *akadémia* szót. Elsőként a *Puskás Akadémia* jött létre, és valószínűleg sikert aratott a név, ezért más futballcsapatok is létrehoztak *akadémiákat*, ahol az utánpótlást nevelik.

Külön figyelmet érdemel a szlovákiai magyar nyelvben használatos *akadémia*. Erről Jakab István, az egykori szlovákiai magyar nyelvész ír Az „ünnepi akadémia” című cikkében (lásd Jakab István Nyelvünkről, nyelvünkért című kötetében: Madách Kiadó, 1980, 49–51). Az írásból megtudjuk, hogy a szlovákiai magyarság *ünnepi akadémia* kifejezése a szlovák *slavnostná akadémia* magyarított megfelelője. A szerző megjegyzi, hogy a nem csehszlovákiai magyarok nem tudnak mit kezdeni az *ünnepi akadémia* kifejezéssel. (Csehszlovákiai, mert a könyv megjelenésekor még nem volt önálló szlovák állam.) „A magyar nyelvben – olvassuk – annak a fogalomnak a neve, amelyet az *akadémia* a szlovák nyelvben ebben a vonatkozásban kifejez, egyszerűen *ünnepély* vagy *ünnepség*; a különleges alkalmakkor vagy a személyek tiszteletére rendezett ünnepélyeket *díszünnepély*-nek hívjuk” (ti. mi magyarok – D. Z.).

A szlovákiai magyarban tehát az *akadémia* jelentése tovább bővült. Olyannyira, hogy ez már a megértést is zavarja. Nem tartom szerencsésnek azt sem, hogy nálunk is jelentősen eltávolodott az alapjelentésétől, és ahogy ez a fentiekből kitűnik, ezáltal devalválódott is.

Dóra Zoltán

Fejes gól vagy fejesgól?

A magyar helyesírás szabályainak friss, 12. kiadása – okosan és előzékenyen – azzal kedveskedik az olvasóknak, hogy függelékében összegyűjtve külön is közli az újdonságokat, változtatásokat. Valószínű, hogy szinte mindenki ennek a jegyzéknek a böngészésével kezdi az új szabályzattal való ismerkedést. Legtöbbszörünknek – akár bevalljuk, akár nem – megvannak a magunk vesszőparipái mind bizonyos helyesírási részletekkel, mind egyes szavak írásmódjával kapcsolatban, és először annak nézünk utána, hogy a módosítások érintették-e őket.

A saját vesszőparipám közül most azért éppen a címbeli kérdéssel szeretnék foglalkozni, mert különleges és tanulságos. Bár felmérést nem végeztem, nem hinném, hogy gyakoriak az olyan esetek, amelyekben a külön- vagy egybeírást tekintve a helyesírási szabályzat és az értelmező szótári kezelésmód ellentmond egymásnak, legalábbis részben. A *fejes gól* vagy *fejesgól* közötti választás viszont éppen ilyen.

A helyesírási szabályzat 10. kiadásában (1954) nem találok sem a különírt, sem az egybeírt formát. A 11. kiadásban (1984) viszont már megvan a főszereplőnk – szabálypontra való hivatkozás nélkül – a szótári rész *gól* címszavánál, szó szerkezetként kezelve, azaz különírva: *fejes gól*. A legújabb, 12. kiadás (2015) megtartja ezt a megoldást.

Mivel a Magyar helyesírási szótár (1999) a 11. kiadáshoz igazodik, ennek a *gól* címszavánál is *fejes gól* áll. Az Osiris Kiadó helyesíráskönyve (2004) ettől csak annyiban tér el, hogy a szókapcsolatot a *fejes* címszónál közli.

Mindenknek megfelelően az MTA Nyelvtudományi Intézetének internetes (gépi és interaktív) helyesírási tanácsadója (helyesiras.mta.hu) természetesen szintén a különírást ajánlja, a 11. kiadás 107a. alpontjára, a 12. kiadás 105. pontjára, valamint az Osiris-kézikönyv 107. lapjára hivatkozva.

Hogyan döntenek a „szókapcsolat vagy összetett szó” kérdésben az értelmező szótárak?

A magyar nyelv értelmező szótárának II. kötete (= ÉrtSz., 1960) a *fejes* címszót melléknévi és főnévi jelentésekkel veszi fel. Nekünk most a 2. (sportnyelvinek minősített) melléknévi jelentés a fontos: '(az általánostól, szokásostól eltérően) fejfel végrehajtott <selektívés, ill. ennek eredménye>'. A jelentés mibenlétét a szótár ezen a meghatározáson kívül a *fejes gól* szókapcsolattal világítja meg, és ezt 'fejfel szerzett gól'-ként értelmezi. – A *fejes* címszó főnévi jelentései között egyébként természetesen ott van ez: '<labdajátékban> a labdának fejfel végzett továbbítása, illetve az így irányított labda'.

Egészen más megoldást tartalmaz a Magyar értelmező kéziszótár (= ÉKsz., 1972). A *fejes* szócikkében persze itt is vannak melléknévi és főnévi jelentések. A melléknévié közül azonban az ÉrtSz.-ből idézett hiányzik. Helyette számunkra a kéziszótár szócikkében az 1. főnévi jelentés válik érdekessé: 'a labdának (kapura) fejfel való továbbítása'; a szócikk ugyanis összetéti példát, nem pedig szókapcsolatot fűz hozzá: a *fejesgól* főnevet! – A *fejes* szócikkében ez a főnév értelmezés nélkül áll, de hibáról szó sincs: az olvasó a közelben az önálló (!) *fejesgól* címszót is megtalálja, természetesen sportnyelvinek minősítve, ezzel a jelentéssel: 'fejessel elért gól'. A kéziszótár tehát

többféle módon is vitába száll a különírással: magán az egybeíráson kívül az önálló címszó felvételével és (ezzel szoros összefüggésben) az ÉrtSz.-beli jelentésmeghatározás átalakításával, felülbírálásával is. – Az ÉKsz. második, megújított kiadása (2003) a számunkra fontos kérdésben (egybeírás és önálló címszó) nem változtat az elsőn.

A különírás mellett állást foglalva a helyesírási kiadványok azt tanúsítják, hogy – az ÉrtSz. *fejes* szócikkének szellemében – a *fejes* + *gól* együttest melléknév és főnév szókapcsolatának, minőségjelzős szerkezetnek értékelik. Velük szemben az ÉKsz. az összetett címszó felvételével és értelmezésével azt a véleményt képviseli, hogy két főnév jelentéssűrítő kapcsolatával van dolgunk, tehát szükségszerű az összetéti tagok egybeírása. (A jelentéssűrítő vagy jelentéstömörítő összetétel az alárendelő szóösszetételnek olyan típusa, amelyben az összetett szó elő- és utótagja közötti viszony mondattani szempontból nem határozható meg pontosan, mivel a kapcsolat olyan bonyolult, hogy a szó csak többszavas szerkezettel, körülírással értelmezhető; ilyen például a *vámvizsgálat* 'vámnál végzett, vámmal kapcsolatos vizsgálat' és a *csigalépcső* 'a csiga házához hasonló lépcső'. Az efféle esetekről és egybeírásukról részletesebben l. a helyesírási szabályzat 11. kiadásának 129. pontját és a friss kiadás 111. pontját.)

A két ellentétes nézet közül határozottan a másodikat tartom helyesnek: a *fejesgól* szerintem is **főnevek jelentéssűrítő kapcsolata, tehát egybeírást kíván**.

Az persze igaz, hogy a *fejesgól* fejfel szerzett gól. Csakhogy a *fejesgól* elnevezés nem ezt a tényt állítja előtérbe, hanem azt, hogy a gól fejesből született: a játékos fejest hajtott végre, és a labda így került a kapuba. Nem kételkedem abban, hogy az összetéti előtag a *fejes* főnév, nem pedig a melléknév.

Itt szeretném megemlíteni (egy kis kitérőként, de idetartozóan) a www.manysi.hu címre nemrég érkezett kérdést: „Hogyan írandó: *tizenegyes gól* vagy *tizenegyesgól*?” (ÉA 2015/4: 19). A közönségszolgálati rovat ügyeletes, Minya Károly így válaszolt: „A *tizenegyesgyanús*, *tizenegyespárbaj*, *tizenegyesrúgás* (Osiris-Helyesírás, 1390) alapján a *tizenegyesgól* alakot javasoljuk.” – Ez a válasz megoldásként helyes, indoklásként azonban nem egészen. A *tizenegyesgyanús* utótagja melléknév, a *tizenegyesrúgás* pedig igéből képzett főnév (vö. *tizenegyes rúg*, tárgy szerkezet), vagyis összetéti típusként eltérnek a *tizenegyesgól*tól, így az írásához sem szolgálhatnak mintaként. (A jelentéstömörítő *tizenegyespárbaj* viszont jó példa.) Az indoklásban azt kellett volna kiemelni, hogy a *tizenegyesgól* főnevekből keletkezett jelentéstömörítő összetétellel, ezért egybeírására van szükség.

A *fejesgól* ügyében nem szóltam még arról, melyik írásmód szokásos a gyakorlatban. Úgy látom, mindkettő. Alapos, nagy-szabású felmérést nem végeztem. Próbaképpen csupán a Magyar Hírlap CD-jének 1994 és 2000 közötti anyagát vizsgáltam meg. Az egybeírásra körülbelül négyszer annyi adatot találtam, mint a különíráásra. Nem tudhatom, hogy az újságírók, szerkesztők minek alapján választottak a kétféle írásmód közül, de aligha véletlen, hogy – akár ösztönösen, akár tudatosan – többszörre az egybeírás mellett döntöttek.

A *fejesgól* esete azt példázza, hogy a külön- vagy egybeírás kérdésének mérlegelésekor az egymással kapcsolatba kerülő elemeknek (szerkezettagoknak vagy összetéti tagoknak) a jelentésbeli és grammatikai viszonya, valamint a szófaja is fontos tényező. A mérlegelés eredményeként ebben az esetben mindenképpen az egybeírást javaslom. A magyar nyelv nagyszótára és a jövő más egy- és kétnyelvű szótárai számára pedig azt, hogy az ÉKsz. példáját követve vegyenek fel önálló *fejesgól* címszót, 'fejessel elért gól' jelentéssel.

Horváth László

Szobor és mozdulat

Hogyan született meg Lőrincze Lajos szobra?

Balázs Géza kérdéseire Zeke Szabolcs szobrászművész, Lőrincze Lajos szentgáli porcelán mellszobrának alkotója válaszol.

– **Hogyan fogadta a felkérést? Mennyire lepődött meg, mi volt az első gondolata?**

– Jelen voltam azon a baráti beszélgetésen, Szentgálon, ahol a közelgő centenáriummal kapcsolatban felvetődött egy szobor állításának az ötlete. Mivel Lőrincze Lajos nagy példakép számomra, ezért nagyon fellelkesültem az ötlettől, és szívesen vettem bele magamat a kutatás és tervezés munkájába. Külön öröm, hogy ezen a munkán keresztül még jobban megismerhettem a neves nyelvészprofesszor életét és munkásságát, személyiségét és azt a szellemi és társadalmi háttérrel, amiből indult, amiben munkássága is gyökerezett. Elismerésem csak nőtt annak láttán, hogy milyen szerény körülmények közé született, és hogy szerény és alázatos személyiségén a legmagasabb és lehangosabb sikereknek sem sikerült csorbát ejteniük. Meg tudta őrizni önmagát minden helyzetben, és elhivatását sem veszítette szem elől. Mindvégig a magyar nyelv és a magyar kultúra követe maradt, és tette mindezt humorral és végtelen természetességgel.

– **Hányféle terv fordult meg a fejében, miért éppen ezt választotta? Lőrincze Lajosnak melyik pillanatát próbálta megformálni?**

NÉVJEGY

A Magyar Iparművészeti Főiskola (jelenlegi nevén: MOME) kerámia szakán diplomázott 1997-ben. 1998–2003: a herendi Porcelánmanufaktúra tervezőművésze, kislasztikákat és használati tárgyakat tervezett, mellette a Manufaktúra szakiskolájában szakrajzot és rajzot tanított. 2002-ben elnyerte a Nemzetközi Porcelánművészeti Szimpózium (Varasd, Horvátország) „A jövő reménysége” díját; 2003-ban porcelán lámpakollekcióval a Kozma Lajos Ősztöndíjat. 2004–2005: a Skicc Reklámstúdió (Veszprém) művészeti vezetője. 2005–2008: a Balaton-felvidéki Szín-Vonal művészeti iskola tanára, majd igazgatóhelyettese. 2009-től a University of the West of England animáció szakának MA-hallgatója. A diploma megszerzése után szabadúszóként olyan nemzetközi hírű hazai, illetve külföldi cégeknél dolgozott, mint például az Aardman Animation Studio (Bristol) vagy a Kecskemétfilm (Kecskemét). Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (MAOE), a Fiala Iparművészek Egyesületének (FISE) és a Magyar Keramikusok Társaságának (MKT). Alkotói munkájáról, terveiről így vall: „Alkotói munkámban – akár porcelán világítótesteket, akár szobrokat vagy rajzfilmfigurát tervezek – az elsődleges ihletforrást a természet gazdag formavilága, az élőlényeken megjelenő mintázatok és színek jelentik, sajátosan átformált, megszürt, átalakított stílust hozva létre. További terveim között szerepel porcelán világítótestek készítése, valamint szeretnék újabb portrészobrokat készíteni, de az animáció területén is sok elképzelésem, filmötletem vár megvalósulásra.”

– A portrészobornak – a portréfestménnyel szemben – nem egy adott pillanatot, élethelyzetet, azaz a modell egy meghatározott életszakaszát kell megörökítenie, hanem egy adott személyt kortalanul igyekszik bemutatni, abban az állapotában, amikor már teljesen kialakult a személyisége, és amikor már társadalmi vagy kulturális szerepének tetőfokára ért. Egyszerűbben fogalmazva, azt az arcát kell bemutatni, amelyet mindannyian ismerünk. Megeshet, hogy egy szobor ettől eltérő arcát mutatja be egy személynek, de sokkal általánosabb, hogy érett férfikorban vagy – nők esetében – már érett nőként, kortalanul mutatjuk be az adott személyiséget. Ezen túlmenően pedig szerettem volna a mozdulaton keresztül is bemutatni az ő személyiségét. Lőrincze Lajos szónok volt, a szó nemes értelmében. Akkor volt igazán elemében, ha taníthatott, mesélhetett, hallgatósága körében érezte leginkább otthon magát. Ez volt igazi közege. Ezért is választottam egy ilyen kézmozdulatot, amely úgy mutatja be őt, mintha éppen hozzánk szólna, tanítana bennünket.

– **Porcelán-szoborról van szó. Áruljon el néhány technikai részletet: az anyag mennyire határozza meg a művész gondolatait?**

– A porcelán hihetetlen körültekintést igénylő technológia. Minden egyes forma kialakításánál a szobron, akár egy kabát-

gyűrődés, az arc részei vagy egy hajtincs, figyelembe kell venni a porcelán tulajdonságait, ismerni kell a teljes gyártási folyamatot ahhoz, hogy ne merüljenek fel problémák és meglepetések. Ha az élek túl élesek, letörnek a gyártás során vagy a kész munkáról. A túl nagy mélyedésekben az anyag megreped a szárítás során. A nagy sima felületek az égetés során megrogynak, vetemednek. Számítalan hibalehetőség merül fel, melyek sokszor egészen váratlanul kiütözköznek az elkészült munkán.

Egy ilyen nehezen kezelhető anyaggal megvalósítani azt, hogy a szobor ne csak hasonlítson, de tetszetős is legyen,

esztétikai élményt nyújtson, ez az igazi kihívás. Hiszen ha minden élt letompítunk, minden sarkot lekerekítünk, mindent a technológiának rendelünk alá, akkor elvész a karakter, unalmassá, lapossá válik az alkotás. Ha viszont a technikai oldalt mellékesen kezeljük, a munka tele lesz hibával, vagy egy nagy rakás törmelék lesz a végeredmény.

– **A bronzszobrokra rossz idők járnak. És a porcelán-szobrokra?**

– Bár sokan úgy tekintenek a hagyományos műalkotásokra, mint amelyeknek lejárt az idejük ebben a digitális korszakban, a tapasztalat azt mutatja, hogy pontosan azért, mert minden digitalizálódik, minden virtuálissá válik, a valóságos, kézzelfogható dolgoknak, alkotásoknak a jelentősége megnövekedett. Sokkal átütőbbé és érdekesebbé válik a szobor azáltal, hogy valódi anyagból készül, térben és időben létező tárgy, mely az alkotójának a keze nyomát viseli magán. A virtuális valóságból menekülő ember számára hihetetlen módon felértékelődik egy valóságos tárgy, szobor vagy más műtárgy, és egyre inkább érezhető ez a tendencia. Az emberek visszatálnak a hagyományos, kézműves technikával készült használati tárgyakhoz, műalkotásokhoz, melyekből csak egy és csakis egy létezik, nem lehet letölteni vagy lemásolni őket. Amennyiben a kérdés arra is vonatkozik, hogy mennyire van kitéve egy szobor a rongálásnak, természetesen előfordulhat, hogy a bronzot beolvasztják, és a porcelánt összetörik... A porcelán önmagában nagyon tartós, az aranyhoz hasonlóan ez az anyag sem lép semmilyen kémiai reakcióba, évmilliókon át változatlanul megmarad. A fizikai behatást kevésbé tűri, de a herendi Porcelánmanufaktúra vállalta, hogy amennyiben sérülés érné, akkor pótolja a szobrot.

Technikai gondolkodás és hagyomány

Prószéky Gábor, az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának megválasztott elnöke válaszol Balázs Géza kérdéseire

– Pontosan mi a feladata, és mi a jogköre az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának?

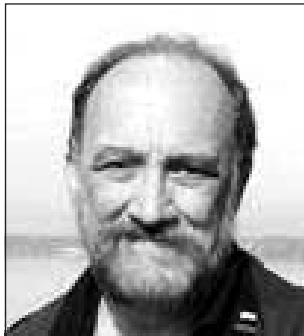
– A bizottság feladata a magyar nyelvel kapcsolatos minden olyan tudományos és társadalmunk számára szükséges tevékenység végzése, mely nem kizárólag az MTA Nyelvtudományi Bizottsága feladatköréhez tartozik. Ez azt jelenti, hogy munkánkhoz nemcsak a helyesírással kapcsolatos feladatok tartoznak – amint ezt sokan gondolják –, hanem más, például a magyar szaknyelvekkel kapcsolatos tevékenység is. Bizottságunk nem jogi személy, hanem az MTA köztestületi tagjaiból álló szakértői testület, amely legfeljebb ajánlásokat tehet, így itt a „jogkör” fogalma – az MTA többi tudományos bizottságához hasonlóan – nem igazán alkalmazható.

– Kik a tagjai?

– Egyetemi oktatók és akadémiai kutatók, akik a magyar nyelv ügyét a saját szakterületükön kiemelkedően fontosnak tartják. A bizottság teljes neve egyébként az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága, amiben az „osztályközi” épp azt jelenti, hogy nemcsak a nyelvészet, hanem az MTA minden tudományos osztályának szakterületéről vannak közöttünk kollégák, akik kiválóan ismerik saját szaknyelvüket és azokat a problémákat, amelyekkel az ő területükön kutatóknak meg kell küzdeniük, amikor magyar nyelven publikálnak.

– Hogyan működik?

– Évente legalább két ülést tartunk, de a munka elsősorban nem az üléseken, hanem a közöttük levő időszakban folyik igazán intenzíven. A megbeszéléseken kitérő feladatok végrehajtását a bizottság tagjai folyamatosan végzik, és elektronikus levelezésen keresztül tartják egymással a kapcsolatot két ülés között is. A bizottságnak jelenleg két munkabizottsága van: a

Helyesírási Munkabizottság és az Orvosi Nyelvi Munkabizottság. Mindkettő az előző évben alakult, ám jelentős különbség köztük, hogy a magyar orvosi nyelvvel eddig nem foglalkozott önálló akadémiai albizottság, míg a helyesírással foglalkozó kollégák eddig is ilyen irányú tevékenységet fejtettek ki, ám ezt egy nem nevesített munkacsoport keretében tették. A helyesírási szakemberek önálló munkabizottságba való szervezésével azt szeretnénk volna jelezni, hogy a helyesírás igen fontos ügy, de nem az egyetlen, amivel a mi bizottságunknak foglalkoznia kell. Ezért okosnak látszott szétválasztani a Magyar Nyelvi Bizottság helyesírással kapcsolatos tevékenységét és a magyar nyelvre irányuló egyéb, szaknyelvi, terminológiai stb. tevékenységet. Ezért önálló Helyesírási Munkabizottságot alakítottunk, amely azokból a szakemberekből áll, akik az akadémiai helyesírási szabályzat kidolgozásán eddig is a legintenzívebben dolgoztak.

– Milyen elképzelésekkel vette át a bizottság elnökségét?

– Olyan szemléletet szeretnék bevezetni, ami a 21. század – a korábbiaknál sokkal inkább technikai indíttatású – gondolkodását megfelelő módon ötvözi azzal a hagyománnyal, amelynek megőrzése az új technikai lehetőségek világában is záloga a magyar nyelvel – és elsősorban annak írásbeliségével – kapcsolatos tevékenységeknek.

– Mennyiben támaszkodik elődei tevékenységére?

– Úgy gondolom, hogy – az élet által olykor produkált különleges helyzeteket leszámítva – akkor van értelme egy bizottság vezetését átvenni, ha az ember nem felelni akarja az elődei által megkezdett munkát, hanem folytatni. Ez a jelen esetben is így van: elődeim kiváló munkát végeztek, így arra támaszkodni okos dolog. Ugyanakkor azt a gondolkodásmódot, amit én mind nyelvészeti, mind számítógépes háttérrel fogva magaménak érzek, az eddigi eredményekre építve vinném tovább.

– Kikkel tervez együttműködést? Az Édes Anyanyelvünknek, az Anyanyelvapolók Szövetségének lesz-e ebben szerepe?

– Konkrét együttműködésekéről még nem beszélünk az üléseken, mert a 2015-ös év szinte teljesen az új szabályzat megjeleléséről szólt, de nincs olyan magyar nyelvel foglalkozó szervezet, amellyel feladataink minél magasabb szintű ellátása érdekében szükség esetén ne volna értelme együttműködnünk.

NÉVJEGY

Prószéky Gábor számítógépes nyelvész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai és Bionikai Karának egyetemi tanára, innovációs dékánhelyettese, az MTA-PPKE Magyar Nyelvtudományi Kutatócsoport vezetője, valamint az első hazai számítógépes nyelvészeti kutatás-fejlesztésre specializálódott vállalkozás, a MorphoLogic Kft. alapítója és igazgatója. Végzettségét tekintve programtervező matematikus, valamint általános és alkalmazott nyelvész, majd a nyelvtudomány kandidátusa, később a Magyar Tudományos Akadémia doktora lett. Az MTA közgyűlési képviselője, az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának elnöke, az MTA Szótári Munkabizottságának korábbi elnöke, az MTA Nyelvtudományi Intézete külső tanácsadó testületének elnöke. Mintegy 30 hazai és nemzetközi számítógépes nyelvészeti kutatási projekt vezetője. Számos hazai és nemzetközi tudományos testület tagja, valamint több mint 150 tudományos publikáció, köztük három könyv szerzője. Szakmai munkájának elismeréseként 2000-ben Széchenyi-díjat, valamint számos más elismerést kapott, többek közt Kalmár László-díjat, Gyurós Tibor-díjat, Brassai Sámuel-díjat, Pázmány-plakettet és Gábor Dénes-díjat.

Az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága

Elnök: Prószéky Gábor, az MTA doktora, társelnök: Siptár Péter, az MTA doktora, titkár: Tóth Etelka, PhD. Tagok: Antalné Szabó Ágnes, PhD, Borhidi Attila, az MTA rendes tagja, Bősze Péter, az orvostudomány doktora, Csépe Valéria, az MTA levelező tagja, Csizsár Imre, az MTA rendes tagja, Gercsák Gábor, PhD, Gerstner Károly, PhD, Gósy Mária, a nyelvtudomány doktora, Gyuris Beáta, PhD, Heltainé Nagy Erzsébet, a nyelvtudomány kandidátusa, Ittész Nóra, PhD, Kádár Béla, az MTA rendes tagja, Keszler Borbála, az MTA doktora, Kiss Jenő, az MTA rendes tagja, Laczkó Krisztina, PhD, Ludányi Zsófia, PhD, Mártonfi Attila, PhD, Nagy József, PhD, Nyomárkay István, az MTA rendes tagja, Pócs Tamás, az MTA rendes tagja, Raátz Judit, PhD, Sólyom Jenő, az MTA rendes tagja, Szathmári István, a nyelvtudomány doktora, Tolcsvai Nagy Gábor, az MTA levelező tagja, Tomcsányi Pál, az MTA rendes tagja, Tóth Valéria, PhD, Vajna Zoltán, az MTA rendes tagja. Tanácskozási jogú tagok: Földi Ervin, Hőnyi Ede, Zimányi Árpád, a nyelvtudomány kandidátusa.

Laposborsó

Velem történt, a családommal, gyerekkoromban (1940-es évek eleje). Egyszer együtt haladtunk a laposborsóval bevetett föld mellett, apám ránk szolt: köszönjétek a borsónak! Ő kalapot emelve, velünk együtt kórusban mondta: Jó napot, borsó! Ez a köszönés csak a laposborsót illette meg; és ezzel a köszönéssel – azt hiszem – egy mágikus cselekedetnek voltunk részesei, amely nem volt egyedi jelenség a paraszti életben. Dömötör Tekla néprajztudós szerint a „serkentő mágiát” a falusi élet minden területén alkalmazták. Megszólítással, köszönéssel is varázsolva próbálták erősíteni a bizonytalanban a bizonyosság hitét: biztosítani a befektetett munka sikerét, a jó termést.

A laposborsó (*Lathyrus sativus*) – alkalmanként lófogú borsónak is mondták – a hüvelyesek családjába tartozik, mint a veteményborsó (*Pisum sativum*). Növénytanilag azonban más nemzetség tagjai, így látványos különbség van a termésük között: a veteményborsó „gömbölyű”, a laposborsó pedig „szögletes” (lásd a fotón; a képen a szentesi piacon 2014 őszén vásárolt laposborsó látható; beszerzése ritka lehetőség).

A XX. század első felében mindkét borsófajtát termesztették Szentesen és környékén. A veteményborsót (nálunk: cukorborsó) csak zölden fogyasztották. Ma már zölden is, szárazon is ez az egyetlen borsófajta az ételmezésben. A laposborsót viszont teljesen elfelejtették, annyira, hogy 8–10 éve, amikor rátaláltam egy üzletben, és vettem belőle, a fiatal eladónő tőlem kérdezte: „Mi ez, mire használom?”. Pedig nyugodtan állíthatom, hogy a XX. század közepéig Szentesen és környékén a laposborsó volt a borsó.

A népi táplálkozásban ez a borsófajta jelentős szerepet töltött be a bab mellett. Ezt a tényt erősítik a nagyanyák főzte laposborsó-levesreceptek is az interneten (néhány tiszántúli). Még hangsúlyosabbá válik a laposborsó léte, fontossága, ha megismerjük Fél Edit – Hofer Tamás néprajztudósok Atány (Héves megye) községről írt tanulmányában a laposborsóról mondottakat:

„Házi használatra az átányiak »laposborsót«, csi-cseriborsót vetettek, mégpedig szikes talajba, hogy jó fővő legyen. A 30–40-es évektől a magtermeltető cégek új fajtákat vezettek be.” Nálunk is az 1940-es években terjedt el a veteményborsó szántóföldi termesztése, és a laposborsó egyre kisebb szerepet kapott a népi ételmezésben és a takarmányozásban. A termelése a veteményföldre szorult, „még előfordult – mondták –, a kalászosokat foltokban kiölte

a víz, ahogy száradt, elszikésedett, bevetették laposborsóval”. (Mi is az út melletti búzatáblában virágzó laposborsónak köszöntünk.) Egyébként a magtermelése nagyon szaporátlan volt, egy-egy hüvelyben legfeljebb 2–4 szem termett.

A laposborsót általában szárazon fogyasztották: főztek belőle levest meg törtborsót. Kemény héja miatt sokan szívesebben készítették az utóbbit: a megfőtt magokat ki-puttyogatták (= ki-

nyomkodták; az interneten: putyókaborsó), a masszát összetörték, ízesítették és tálalták.

A laposborsó sorsát ismerve, talán állíthatom: jól szolgált, és megérdemelné, hogy nevét, történetét megőrizzük; ugyanis sem szótárainkban (ÉrtSz., TESz.) nincs meg, de még a Magyar néprajzi lexikonban sem találjuk (a Pallas nagylexikonában még szerepelt). Pedig „az anyanyelvi szavaknak a múltja: a mi életünk múltja” – írta Nyíri Antal nyelvészprofesszor.

Zsiros Katalin

Előfizetés, tagdíjfizetés

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett **11705008-20132015** számú bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvapolo.hu). Hogy a 2016. évi számokat idejében megkaphassa, javasoljuk, hogy minél előbb utalja át tagdíját az ASZ bankszámlájára.

1%

Kérjük kedves olvasóinkat, tagtársainkat, támogatóinkat, hogy adójuk 1%-ának felajánlása-kor gondoljanak az Anyanyelvapólok Szövetségére. A rendelkező nyilatkozaton a kedvezményezett (Anyanyelvapólok Szövetsége) adószámát kell feltüntetni: **19663155-1-41**. A NAV honlapján tájékozódhatnak a további kedvezményezettekről is.

SILLED

Madách Imre főművének, Az ember tragédiájának eredeti kézirata 1973-ban, Horváth Károly gondozásában jelent meg faksimile kiadásban. Kritikai kiadások sora mutatja be az egykori kézirat és a javítások szövegváltozatainak különbségeit: elsőként Tolnai Vilmos 1924-es kiadása, 1972-ben Szabó József szöveggondozása, 2005-ben a Kerényi Ferenc szerkesztette kritikai kiadás, amelynek előmunkálatai már 1989-ben megjelentek. 1996-ban Striker Sándor kiadta nyomtatásban a Tragédia eredeti, javítatlan szövegét. Az utóbbi években a korábbi kiadásokhoz hasonló alaposan megjelenti meg Madách összes művét a Madách Irodalmi Társaság. A sorozat szerkesztője, Bene Kálmán arra vállalkozott, hogy a Madách-kéziratok és a későbbi szövegváltozatok eltéréseire filológiai pontossággal utaljon.

Felfigyeltem a javítatlan, eredeti szövegek *silled* szavára. Több helyütt is olvassuk ezt a szót vagy annak alakváltozatát Madách műveiben.

„Mivé leszesz testem (...)
Nehány marok porrá *silledsz-e*
csak”

– töpreng Ádám a Tragédia 3. színében. Arany János, a kézirat javítója helyesírási hibának véli: „az illet majd az ortographiánál meg kell javítanunk” – írja az 1861. október 21-én Madáchnak küldött levele mellékletében. Madách Imre az 1861. november 2-án Arany János javításaira írott válaszlevelében a római szín egyik szerzői utasításában az eredeti *silled* alakot már korigálva jegyezte le: „Az egész társaság egy ideig merev hallgatásba *sülyyed*.” A 14., eszkimó színben Ádám monológiájában kétszer is előfordul a szó, a kéziratban *silled* alakban:

„Nem akarom meglátni, mert ha *silledt*
A férfiú, szemünknek ronda látvány:
De megvetést szül keblünkben csupán.
A nő, az eszmény, e megtestesült
Költészet, hogyha *silledt*, torzalak lesz,
Mely borzadályt szül.”

Az első szövegváltozatban a 12. szín, azaz a falanszter utolsó szerzői utasítása – a drámai művekben szokásosan zárójelben – ez: *Elsillednek*. Az utasítás Ádámra és Luciferre vonatkozik. A szónak ezt az alakváltozatát a későbbi kiadások ezen a szöveghelyen sem őrítették meg. A javítások után a szövegkiadásokban a *sülyyed* és a *sülyyed* írásmóddal találkozunk. Arany János ez utóbbit javasolta.

Madách Imrének nem csak a főművében jelenik meg a *silled* szóalak. A Csák végnapjai című drámájának eredeti szövegváltozatában kétszer is előfordul a szó:

„Egy bamba nőt rászédni, lopni csirkét,
Sohsem *silledtem*”

– mondja a dráma bérgyilkos szereplője, Márió.

A későbbi szövegváltozatokban szintén *sülyyedtem/sülyyedtem* alakváltozatokkal találkozunk. Bene Kálmán utal arra,

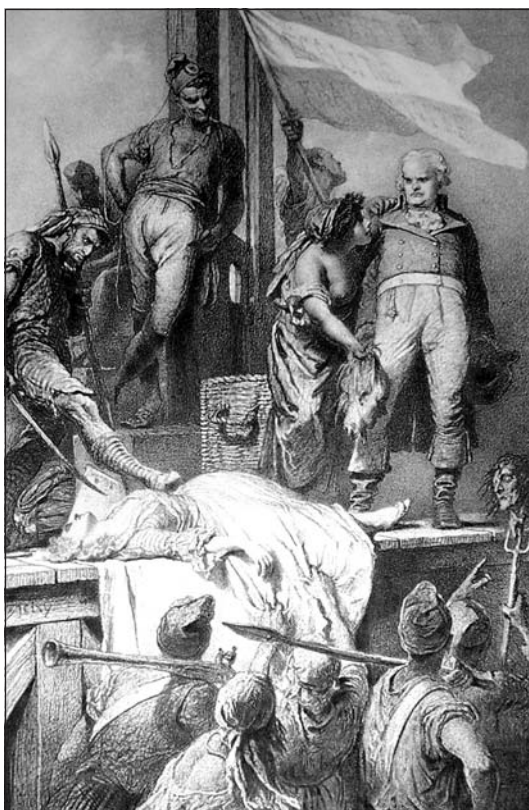
hogy a *silledtem* szó előtt a kéziratban a *számoltam* szó áll áthúzva. A jelentése mégsem ez, mivel a bérgyilkos épp azt fejtegeti, hogy nem lesz kontár, inkább éheznek, mint hogy nöket és gyerekeket bántson.

Trencsényi Csák Máté nádor ekképpen szól az ötödik felvonásban:

„Csák útját e küszöbnél végeze.
Azon tört el, mint *elsilledő* hajó”.

A későbbi változatokban a *sülyyedő* melléknévi igenév áll az archaikus szóalak helyett.

A civilizátor című művében szintén 'sülyyed' jelentésben szerepel a szó: „pogánnyá *silledtem*”.

Zichy Mihály: Az ember tragédiája, 9. szín, Párizs

A Madách-kéziratokban a *silled* valószínűleg tájszó. Ezt igazolhatja az a tény, hogy az ige ezen alakváltozatát Tóth Imre az Ipoly mentén élő népcsoport archaikus szavai között jegyzi le Palóc tájszótárában ezzel a megjegyzéssel: „A *silleggyen* alakot csak az igen öregektől hallottuk, de ugyancsak ők a *sülyhygyen* szót is mondogatták néha.” A szó tehát palóc vidéken, ahol Madách Imre is született, egyaránt élt *i-ző* és *ü-ző* alakban. A nyíltabb magánhangzójú és *l-ező* változat az archaikusabb, a mai köznyelvnek megfelelő alak később terjedhetett el ezen a vidéken (is). Az Új magyar tájszótár anyagának gyűjtői ugyanis a magyar nyelvterület több vidékén hallották a tájszó *i-ző* alakváltozatát: *sillyed* (Heves m.), *sijed* (Kesznyéten), *sijjed* (Balaton-felvidék), *sijed* (Nagyszalonta), *sijjed* (Csongrád, Jászberény), sőt *ë-ző* változatban is Csík megyében. A Madáchtól is használt *silled* alakot Kötcséről, Kiskunfélegyházáról és Szolnokról adatolják a tájszótár gyűjtői. Kötcsé Somogy megyei település, a dél-dunántúli nyelvjárási régió része; Kiskunfélegyháza a dél-alföldi regionális nyelvterület települése;

Szolnok a Tisza-Körös vidéki nyelvjárási régióhoz tartozik. Ezek szerint – mint archaikus tájszó – nemcsak palóc vidéken, hanem más dialektusokban is élt az ige nyíltabb magánhangzójú változata.

Történeti-etimológiai szótárunk tanúsága szerint az igének az évszázadok során kialakult *ö-ző*, *ë-ző*, *ü-ző*, *i-ző* alakváltozata is. A szerkesztők még 1801-ből is adatolnak *i-ző* változatot. A szótárban megadott jelentések a szövegkörnyezettől függően igen változatosak: 1. 'elpusztul, megsemmisül', 2. 'belevesődik', illetve a Madách-kéziratokban is megjelenő értelme: konkrét vagy átvitt értelemben 'lejjebb ereszkedik, lejjebb kerül'.

Madách Imre szövegeinek gondozói és kiadói tájszónak minősíthették ezt a szóalakot. Vagy maga a költő javította Arany János javaslatára, vagy mások javították, így a köznyelvben használatos alak jelent meg a kiadásokban. Bene Kálmán véleménye szerint helyénvaló volt Arany tapintatos korrekcióinak többsége (a *silled* ígéről is ezt gondolja), mivel ezek a javítások megkönnyítették Madách műveinek befogadását, kanonizálását. A Madáchtól használt tájszó pedig újabb adatot szolgáltat nyelvhasználatának eddig már részleteiben feltárt nyelvjárási rétegéhez.

Gréczy-Zsoldos Enikő

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Tini BEA: tizenévesek beszélt nyelvi adatbázisa

A nyelv és a beszéd elsajátításának folyamata régóta áll az emberek érdeklődésének középpontjában. Az 1960-as évektől – a pszichológia és a nyelvészet közös kérdéseit megválaszolandó – a gyermeknyelvi kutatások fellendülése figyelhető meg a nemzetközi és a hazai szakirodalomban. A vizsgálódások középpontjában főként a hatéves kor előtti szakasz áll, hiszen az anyanyelvi fejlődés ebben az időszakban a leglátványosabb és a leggyorsabb ütemű. Az első életek azért is kapnak kitüntetett szerepet a nyelv-elsajátításban, mert az ekkor jelentkező elmaradások jelentős hatással vannak az egyén későbbi fejlődésére és teljesítményére. A hat-hét éves kor előtti érzékeny időszakhoz képest kevesebb figyelem irányul a későbbi életkorok beszédfejlődésére, holott a nyelvi fejlődés még nem tekinthető befejezettnek az iskoláskorig. Mindennapi tapasztalatainkból tudjuk, hogy a tizenévesek nyelvhasználatában is jellegzetes eltérések lehetnek a felnőttekéhez képest. Napjainkban különösképpen előtérbe kerül a gyermekek/ fiatalok beszéde, hiszen az elektronikus kommunikációs technológia a szóbeliségre is hatást gyakorol.

A rögzített beszéd elemzése jó lehetőséget ad a gyermekek és fiatalok kommunikációs készségeinek, nyelvhasználatának tanulmányozására, ezért megnövekedett az igény a sok adatközlőt és nagy adatmennyiséget tartalmazó, rendszerezett beszédadatbázisok létrehozására. A nemzetközi beszédkutatók számára több, főként angol és amerikai gyermeknyelvi korpuszok állnak rendelkezésre, amelyeknek jelentős része beszédtechnológiai céllal született. Magyar nyelvre az utóbbi években indult meg a gyermeknyelvi korpuszok építése, amelyek nagy része elsősorban a fiatalabb korosztály beszédét reprezentálja (ilyen például a MONYEK vagy a GABI elnevezésű adatbázis).

Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Fonetikai Osztályán 2013-tól elindult egy, a tizenévesek beszédét tartalmazó korpusz fejlesztése, amely a Tini BEA nevet kapta. A munkálat célja – előzményéhez, a felnőttek beszédét rögzítő BEA elnevezésű beszélt nyelvi adatbázishoz hasonlóan – a modern hangrögzítés minden kritériumát teljesítő, fonetikai és pszicholingvisztikai kutatásokra egyaránt alkalmas adatbázis létrehozása. A Tini BEA adatbázis magyar anyanyelvű, budapesti, 14–18 éves fiatalok beszédét rögzíti; ezáltal lehetőséget ad e korosztály beszédének sokrétű elemzésére (például a hangok ejtésére, a beszéddallamra vagy a szókincsre vonatkozóan). A hangfelvételek zajsztigelt (csendesített) szobában készülnek. A diákok kettesével érkeznek a helyszínre, mert a felvétel egyik részében páros feladatban vesznek részt, de az interjú legnagyobb része egyénileg zajlik. Az interjúkészítő minden adatközlő esetében azonos személy. Az adatközlők név nélkül, kódokkal ellátva szerepelnek az adatbázisban.

A rögzítendő anyag meghatározott protokoll szerint épül fel, ennek értelmében minden felvétel hat részt tartalmaz. Az első rész mondatismélteléseket foglal magában: a résztvevőknek az a feladatuk, hogy az interjúkészítő által felolvasott mondatokat egyszeri hallás alapján azonnal megismételjék. A huszonöt ismételt mondat változatos

grammatikai szerkezetű és szókincsű, illetve különféle koartikulációs jelenségeket tartalmaz. A feladat teljesítéséhez a tizenéveseknek a beszédészlelési folyamataikra, a munkamemóriájukra kell támaszkodniuk. A felvétel két következő része spontán beszédet örökít meg. Az egyikben a tizenévesek életükről, iskolájukról, iskolán kívüli tevékenységeikről, hobbijaikról mesélnek szabadon, míg a másikban a véleményüket mondják el egy, az interjúkészítő által megadott, a diákok életét érintő kérdéskörrel (pl. iskolai házirend, mindennapi testnevelés, külföldi továbbtanulás). Ezek a beszédanyagok többé-kevésbé összefüggő, monologikus szövegek. Az interjú negyedik része tartalomösszegzést tartalmaz. Ebben a részben a diákok felvételről meghallgatnak egy-egy szöveget, amelyet ezután saját szavaikkal kell elmondaniuk. Az elhangzott szövegek összefoglalása során a hallás utáni szövegértési képességek működtetnek. Az ötödik rész (ún. zsebszöveg játék) egy kreativitást és együttműködést igénylő situációs feladat, amelyben két tanuló vesz részt. A tizenévesek párbeszéd formában vázolnak fel egy, a felvételvezető által meghatározott helyzetet. A játék fontos része, hogy az adatközlők előzetesen kártyákat húznak, amelyeken különböző, rendszerint meghökkenítő tartalmú mondatok olvashatók, amelyeket a felvételvezető jelzésére a situációba be kell építeniük. Néhány példa a mondatokra: *Kössetek az árbochoz, és ne adjatok rumot!* vagy *Azt hiszem, lenyeltem egy denevért.* A játék hasonló a nyelvvizsgák során tapasztalt situációs feladathoz, azzal a különbséggel, hogy az oda nem illő megnyilatkozások humoros helyzetet teremtenek. A felvétel legutolsó részében hangos olvasásra kerül sor.

Az egy adatközlőtől származó teljes beszédanyag 20–40 perc közötti, amely – a fentebb leírtak szerint – változatos beszédműfajokat tartalmaz. A Tini BEA jelenleg 18 felvételt tartalmaz. Az adatbázis fejlesztői tervezik a hanganyagok írásos változatának elkészítését is. Egy beszédelemző program (Praat) segítségével készülő lejegyzések időillesztettek lesznek, jelölik az adatközlők, valamint a felvételvezető közléseit, illetve a szüneteket, egyszerre beszéléseket is. A lejegyzések az első felvételek óta folyamatosan készülnek és bővülnek.

A jó minőségű, nagy adatmennyiségű és megfelelő lejegyzéssel ellátott felvételek a tizenévesek beszédének sokrétű vizsgálatára alkalmasak az artikulációs sajátosságoktól kezdve a társalgás jellemzőin, az olvasási nehézségeken, a megakadási jelenségeken át a szókincs és a szóhasználat életkori jellegzetességeiig. Az eredmények pedagógiai szempontból igen jelentősek lehetnek, hiszen a tanulás-tanítás szempontjából fontos, hogy le tudjuk írni a fiatalok beszédének jellemzőit, a felnőttek nyelvhasználatához hasonló és attól eltérő jelenségeket, valamint képet kapjunk beszédmegértési folyamataikról.

A tizenévesek beszédének sajátosságaival a magyar szakirodalomban – egyfelől a korai anyanyelv-elsajátítás tanulmányozáshoz, másfelől a felnőttek beszédének elemzéséhez képest – mindeddig viszonylag kevés kutatás foglalkozott. Ezt a hiányt kívánja pótolni a most készülő Tini BEA adatbázis, amely a kutatók számára hozzáférhető és jól használható anyagot biztosít a tizenévesek beszélt nyelveinek több szempontú elemzéséhez.

Neuberger Tilda

A szerző az MTA Nyelvtudományi Intézetének Fonetikai Osztályának tudományos munkatársa. A cikkben bemutatott adatbázisról részletesebb leírás található a *Beszédkutatók folyóirat* 2015-ös számában. (A szerk.)

„...két cserefa tömött árnyát
szemfedőnek.”

50 éve hunyt el Tamási Áron

Tamási Áron (Farkaslaka, 1897. szept. 20. – Budapest, 1966. máj. 26.) a székely népi világ üzenetét hozta irodalmunkba a szülőföld meleg öleléséből, s igazságkereső vívódásainak legfőbb tanulságát így fogalmazta meg: „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”

A hazatért íróra Kányádi Sándor *T. Á. sírjára* című versével emlékezünk.

A szövegösszetartó erőt már a cím megteremti: erdélyi költő, író búcsúzik erdélyi írotársától, aki végleg hazatért szülőfaluja temploma mellé, a szülőföldre.

A szöveg eredetije kézzel, írógéppel írott versszöveg, megszokott nyomdai formájú, egy kétsoros és négy négysoros, összesen öt versszakra tagolódik.

Grammatikailag alá- és mellérendelő szövegmondatok sorakoznak, bennük egyes és többes számú, harmadik személyű igék fogalmazzák meg a költő mondanivalóját, aki a saját nevében szól, de egy egész közösség tiszteletét önti versbe. Határozott névelős szavak – *a két cserefára, a villámok, a magasság, a fény, a lomb között, a két vén fa, a hollók* – közelítik az olvasót is a vers világához, hiszen a temetésre is Erdély minden tájáról gyülekeztek a tisztességtevők, s azóta a farkaslaki temető zárandokhely a diákoknak, az irodalomkedvelőknek.

Jelentéstani elemként a felsorolást említsük: *holló, két cserefa, villámok, fény, kaszák, farkas, csillag, szülőföld, szemfedő*. Ezek a költemény kulcsszavai is.

A vers címe témamegnevező, utal a szövegre, a szerző monológiája. Valóságos és elképzelt világkép ötvöződik a szövegben. A gyászszertartás részese volt a természet is, az ég is zengett, majd ragyogott a magasság, a sír fölé hajló két cserefára hollók telepedtek. Balladai világ...

Az író sírján azóta is szinte mindig van friss virágcsokor, s az örökdő cserefák mellé társult egy emlékező kopjafa és a Szervátiusz-testvérek alkotta emlékmű, a „tonnás hegyibeszéd” (Sütő András). A versolvasó pedig elképzeli a sírt, vagy őrzi elméjében egy látogatás emlékét.

A szöveg nyelve magyar, mai, írott, szavalva szóbeli, érzelemkifejező, szépirodalmi mű. Stílusa is szépirodalmi. Bár a szöveg rossz hangzású szavakkal indul és folytatódik, az egész költemény ennek ellenére nem a re-

ményteleniséget sugallja, hanem az erőt, a hit erejét, az élet erejét, az írói példaadás, Tamási Áron emléke előtt tiszteleg. Verselése hangsúlyos, magyaros:

Kívánhat-e ember többet: 4/4, kétütemű, ősi nyolcas.

De időmértékes versként is olvasható:

Négy szép holló talpig gyászba
— — / — — / — — / — U
rászállt a két cserefára.
— — / U — / U U / — U

A szöveg szavainak elsődleges, szótári jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó érzelmi-hangulati többletjelentés, például az összetett szavak tömörítő jelentésükkel: *cserefára, derékaljnak, szülőföldet, szemfedőnek*. A történet és cselekvést jelentő, kijelentő módú igék is az emlékezést segítik:

rászállt, ragyog, leng, önti, üvölt, tart, kívánhat-e., égtek, jönnek, megcsodálják, öltözködnek...

A melléknévvél társult főnevek a megnevezésén túl is stílusértékűek: *szép holló, vén fa, ledöndült harangot, tömött árnyát*. Szervesen illeszkednek a költő tisztelegő szavaiba. Mellettük a *talpig gyászba* (öltözködik), *patyolatba, karjaiban* határozók segítik a szövegeértést.

A költemény nyelvi képei között említsük meg a két hasonlatot: *leng a fény a lomb közt,*

mint a kaszák, mikor fölakasztják; megcsodálják, mint egy ledöndült harangot.

Az egész költeményt átragyogják a két utolsó szakasz metaforái: *csillagot tart ölelőleg / karjaiban a két nagy fa. Kívánhat-e ember többet: / derékaljnak szülőföldet / s két cserefa tömött árnyát / szemfedőnek*. Azóta ez az utolsó szakasz szállóigévé is vált.

Málnási Ferenc

Télen-nyáron Balaton!

Nyelvi kalandtúra kerékpárral

Kétszer kerékpároztam körbe a Balatont, és már az újabb túrát tervezem. Beleszerelmesedtem. Természetesen az út során mindig nálam volt a noteszom és a tollam, valamint a fényképező is exponálásra készen, hátha lelek valamilyen érdekes nyelvi adatot. Leltem. Így számomra ezek az utak nyelvi kalandtúráknak is bizonyultak.

Az egyik balatoni trafikban szembesültem a meglepő kérdéssel és válasszal, amely ki volt írva: *Kő hűtőmágnes? Kő hát!* A figyelemfelkeltő reklámszlogen értelme kettős, hiszen a nyelvjárásban, bizalmas stílusban akképp is érthető, hogy: Kell-e hűtőmágnes? Kell hát! Másrészt viszont a következőt jelenti a kérdés és a válasz: Csakugyan van kőből készült hűtőmágnes? Igen, van! Sőt fa hűtőmagnet is lehetett ugyanott kapni. Tehát a „mágneses” kifejezések azt jelentik, a két anyag együttesen alkotóeleme a tárgynak.

Jó volt nézegetni gurulás közben a megállítóablakon szereplő különféle feliratokat, amelyek kifejezetten a biciklisteket kívánják becsábítani egy-egy büfébe, miegyébbe. Például az a tábla, amelyen a következő szerepelt: *Hűtött italok – meleg szakácsok*. Természetesen ez utóbbi után mosolyka volt, így mindenki vidáman tért be. Az ellett és a meghökkentés kitűnő figyelemfelkeltő eszköz. Egyébként a 38 fokban reckenő hőségben a konyhában nem is melegek, hanem forrók szegény szakácsok! A *Beguruló büfé* konkrét értelemben veendő, ugyanis a lejtős kerékpárúton egyenesen be lehet gurulni biciklivel a vendéglátó egységbe, és ezen senki nem bosszankodik. Az út során megtudtam, hogy a Veszprémi Állatkert cukiságmutatója 128%-os, tehát már sztahanovista kategória, valamint azt, hogy errefelé igencsak kedvelik Barczafalvi Szabó Dávidot abban az értelemben, hogy szívesen elevenítik fel az ő nevéhez fűződő *-da*, *-de* nyelvjárás korabeli képzőt. Ugyanis megtalálható ezen a környéken *Z' Lángosdája*, valamint *Y Sörözdéje és kolbászdája*. Az egyik kempingben nagyon érdekes felirattal találkoztunk: „Figyelem, ez a terület a teknősbékák tojáslerakó helye, kérjük, a területet megóvni szíveskedjenek.” És kifejezetten tetszett a napjaink politikai megosztottságát parodizáló reklámtábla, amely arról tájékoztat, hogy ha valaki nem tudná, a *Balcsi* mellett van *Jobbcsi* is.

S mit tegyen a Balaton-imádó ember télen? Nos, eleve- nítse fel az emlékeket, valamint tervezze a jövőt, így olvasson útikönyvet, például Zsiga Henrik Balaton bringával cí-

mű kötetét, amely unikálisnak mondható az e tárgyú kiadványok sorában. Nem egyszerűen leírja az adott település látnivalóit, hanem egyedi stílusban, sajátos szemszögből, szubjektív módon mutatja be a bringás kalandjait. A nyelvi kalandtúra tehát a megfogalmazásmódban is rejlik. Íme, néhány példa: Köveskálón a KerékBárt ekképp jellemzi a szerző: „Ez itt a Káli-medence kvintesszenciája. Nagyszerűen felújított házikó, az udvaron nyugágyak meg a késsel szeletelhető békesség, amit dobozolni és árulni kéne.” Valamint: „A környék békeport hintett magára Dörgicsén.” A könyv írója szereti a meglepő túlzásokat: „Barnag felé tartva az úton megtekintettünk egy gólyafészket. Amennyi vezetővel élük az életüket ezek a gólyák, csoda, hogy nem világitanak.” „Szomjasak voltunk, és nem akartam elhinni, amit hallottam. Öcs település megidézte az apokalipszist! Még egy helyit megkérdeztem, de az is megerősítette a döbbenetes valóságot: nincs kocsmá a faluban!” Másutt korszerű elnevezéssel illette a könyv írója a települések központi vendéglátó-ipari egységét: „Nagyvászony közösségimédia-részén, a kocsmánál parkoltam le.” A könyvből megtudhattuk, hogy *pulai jajgatós*nak lehet nevezni a Puláról Nagyvászony irányába vivő meredek emelkedőt, és

biopásztornak a botjára támaszkodó bácsit, meg az ő fekete, fennhangon ugató szőrösomóját. Nagyon fontos a túra során az étkezés: „Mindketten visszafogott kerékpáros menüre, a k-tengelyre vetettük rá magunkat: kolbász, krumpli, káposzta.”

A sajátos hasonlatok is élénkítik az úti beszámolót: Barnagon, a Zádor-vár romján „egy faszekeretes kilátó az égbe segíti a vándort, aki mint ebihal a beduin sátorban, úgy tátog a magasban az elé boruló pazár látvány előtt.” Gyakran él azzal a metaforával a

szerző, hogy a kerékpárok valójában lovacskák: „Kikötöttük a paripákat, hadd legelésszenek!” „Még maradtunk volna pár évig (tudniillik Badacsonyörsön), de a kerékpárok értünk nyertettek.”

Olvashatunk örök igazságot korszerű és slágerszerű megfogalmazásban: „Badacsony és a bor, mint két kicsi legó.” A borok címkéi is megragadták a szerző figyelmét: a badacsonyi kóstoló során az egyiket a következő szerepelt: *Kinnagangon pinot noir rozé*. Ez tehát nem egy szudáni törzset takar... De csak módjával a borozással! Bár „a módosított KRESZ már vajszívűbb lett: zéró tolerancia helyett a kerékpározásra alkalmas állapot a mérvadó. Illik azért helyén kezelni ezt az elasztikus szabályt! Ha például ugat a bringád, amikor a borozóból kijövet visszakászálódasz a nyergébe, valószínűleg a szomszéd komondorára ültél. Ilyenkor szállj le, és gyalogolj!”

Egyszerű és nagyszerű képek illusztrálják a könyvet, és mi mást ajánlhatnék a végén? Bringára fel! És ne feledjük Zsiga Henrik intelmét: Pedálsz a kerékpárosok istene.

Minya Károly

Bugyii vagy bugyijai?

„Emelt szintű mélyrepülés: X *bugyijai* a tankönyvben” címmel olvashattunk a minap egy Facebook-bejegyzést arról, hogy állítólag egy kétes hírű celeb híres-hírhedt alsónemű-gyűjteményével kapcsolatos matematikapélda is található az emelt szintű érettségire felkészítő szöveggyűjteményben. Nem tudni, hírlapi kacsa-e a hír: lehet, hogy csak rossz tréfát űzött velünk valaki. Úgy legyen!

Írásomban nem a repülés vagy a pokol bugyrainak mélységeiről, „az ennél lejjebb már nincs” filozófiájáról kívánok vitát kezdeményezni, hanem a címben szereplő egyik szóalokról, nevezetesen a *bugyijai* formáról próbálok véleményt formálni.

Mindenekelőtt talán azt érdemes tisztázni, hogy a magyarban kétfajta többszám-kategória létezik (a homogén és a heterogén).

1. A homogén (vagy általános) többes szám a legtöbb nyelvben létező grammatikai kategória, mely homogén halmazra, azonos fogalomkörbe tartozó egyedek többségére utal. A magyarban erre a többségre kétféle jelmorféma is utalhat: a *-(V)k* és az *-i*. (A *V* betű a nyelvészetben vokálist, magánhangzót jelöl.) A *macská-k* olyan (homogén) csoport, amelynek minden tagja macska (*macská-k* = 'macska₁ + macska₂ + macska₃ + ... + macska_n'). A *macská-i-m*, *macská-i-d* stb. szóalakokban lévő birtoktöbbsítő jel annyiban sajátos, hogy az mindig a birtokviszony birtokszavának homogén többségére utal.

2. A heterogén (asszociatív) többes jelentés is sok nyelvben létezik. Ez a többes szám olyan csoportra utal, amely magában foglal egy – az ismertségének köszönhetően kiemelt – ún. fokális jelölőt, a néven nevezett X-et, másrészt egy vagy több, X köré csoportosuló személyt, aki(k) X-szel (valamilyen) kapcsolatban áll(nak): X családtagjai / rokonai / hozzátartozói, barátai / ismerősei, kollégái, szomszédai stb. A heterogén többséget a magyarban az *-ék* többesjeles főnévvel tudjuk kifejezni, pl. *bátyám-ék*. A heterogén

többes szám kevesebb fogalmi hasonlóságot követel meg, mint az általános többes: a *bátyámék* olyan csoportot jelent, amelynek tagjai meghatározott személyek, akik a fokális referenssel (a *bátyámmal*) csak többé-kevésbé azonos státusúak (személyt jelentő élőlények), pl. 'a bátyám és a családja', 'a bátyám és a barátai'.

A birtok többségét jelölő *-i* (alakváltozatai: *-i*, *-ai*, *-ei*, *-jai*, *-jei*) morféma tőhöz való kapcsolódási szabályai szerint a magánhangzóra végződő tövek az alakváltozatok közül mindig az *-i* változatot választják, pl.

az (én)	autó- i-m	cipő- i-m	lecké- i-m ,
a (te)	autó- i-d	cipő- i-d	lecké- i-d
az (ő)	autó- i-Ø	cipő- i-Ø	lecké- i-Ø
a (mi)	autó- i-nk	cipő- i-nk	lecké- i-nk
a (ti)	autó- i-tok	cipő- i-tek	lecké- i-tek
az (ő)	autó- i-k	cipő- i-k	lecké- i-k

A mássalhangzóra végződő tövek a morféma hosszabb alakváltozatait rendelik maguk mellé, pl. *ablak-ai*, *szék-ei*, *gond-jai*, *kert-jei*.

A *bugyi* magánhangzóra végződő (rövidített és továbbképzett) tő (*bugyogó* > *bugyi*), következésképpen a birtoktöbbsítő jel *-i* változatát kell kapcsolnunk hozzá, tehát: *bugyi-i-m*, *bugyi-i-d*, *bugyi-i-Ø* stb. Tapasztalataim szerint az *i*-re végződő szavak a nyelvhasználatban újabban egyre gyakrabban fordulnak elő a birtoktöbbsítő jel hosszabb alakváltozatával, így: *bugyi-jai-m*, *bugyi-jai-d*, *bugyi-jai-Ø* / *zokni-jai-m*, *zokni-jai-d*, *zokni-jai-Ø* / *holmi-jai-m*, *holmi-jai-d*, *holmi-jai-Ø* (vö. még, *kifli*, *virslí*, *kocsi*, *cigi*, *puszi*, *nyuszi*, *cumi*, *mozi*). Az analógiás változás kiindulópontja nyilván az egyes szám 3. személyű *bugyija*, *zoknijja* stb. szóalak volt, ehhez kapcsolják hozzá a birtoktöbbsítő *-i* toldalékot.

Két *i* ejtése egymást követő szótagokban valóban nem nagyon kellemes hangzású, de egyelőre ez a kodifikált forma. A változás sok esetben már más *-i*-re végződő magánhangzós tövet is érint: *cipő-jei-m*, *író-jai-nk* stb. Ezeknek szokatlansága, szabálytalansága még inkább szembeötlő.

H. Varga Márta

Ilyeneket olvasok...

Nem vagyok nyelvész, de „átlagolvasóként” is megállít az olvasásomban a hibás vagy pongyola fogalmazás. Ha lehet, kivágom a szöveget, ha nem, akkor felírom. Ebből a gyűjteményemből valók a következők.

Az olimpiasorsjegyen találkoztam ezzel a szöveggel: „... a fémes színű réteg lekaparható, miután láthatóvá válik a nyereség.” Szóval hogy van ez? Mikor láthatóvá vált a nyereség, akkor lekaparható a fémes színű réteg? Ennek bizony így nincs értelme, hiszen előbb kell lekarni a réteget, aztán válik láthatóvá a nyereség. Tehát ez a *miután* kötőszó itt nincs a helyén! Sok jó fogalmazás is adódik: *utána láthatóvá válik... – így láthatóvá válik – ezzel vagy mire láthatóvá válik*.

Egy elterjedt napilapunkban olvastam a következőt: „A belpolitikai helyzet fokozódott...” Az elmúlt rendszerben már találkoztam ezzel a fogalmazással, de vicc formájában. Most nem tudom, hogy mire gondolhatott az, aki ezt írta; minek a fokozódásáról szándékozott írni, de az biztos, hogy nem a helyzetéről. Fokozódhatott a belpolitikai érdeklődés, a nyomás, az aktivitás, a tevékenység és sok egyéb, csak a helyzet nem.

Fennakadtam egy olyan szövegen, ami százezrekhez jutott el, ti. a telefon-előfizetőkhez: „A nagy mennyiségű igény miatt azonban a házhöz *kézbetétést* csak a megrendelés beérkezését követő 60–90 napon belül tudjuk *kézbetíteni*, augusztus 15. után, folyamatosan, házhöz *kézbetítési* díj fizetése ellenében.” Ami először bántja a szemünket, az a háromszori szóismétlés. De a mondat egyébként is zavaros. Fésüljük át, és hagyjuk is ki a fölösleges részt: „augusztus 15. után”, mert ezt már a 60–90 nap jelzi. Így a mondat a következőként alakulhatna: „A várható nagy igény(ek) miatt a telefonkönyvet csak a rendelés beérkezését követő 60–90 napon belül tudjuk postára adni; ez után a kézbetétési díj a címzettet terheli.” Ennyi. És a tanulság: ne bonyolítsuk fölöslegesen a közölnivalóinkat!

Még egy szóismétlést teszek szóvá. Egy beküldött fényképről ezt olvastam: „... hátlapján az ábrázolt személy foglalkozását ábrázolja.” Kerüljük el ezúttal is a fölösleges szóismétlést: „... hátlapján az ábrázolt személy foglalkozását jeleníti meg (vagy: mutatja be).” Ugyanitt találtam ezt is: „Örömét fejezte ki a témáért.” Talán szebb lenne átfogalmazva: „Kifejezte a téma miatti örömét.”

Olvastam, megálltam, följegyeztem. Most pedig közre adom...

Láng Miklós

VISSZHANG

Az olvasó megjegyzése – a szerkesztő válasza

Lemerül

A folyóirat tavaly februári számában Dóra Zoltán írása jelent meg *Lemerül, kimerül, kifogy* címmel. Ebben taglalja e három fogalom alkalmazásának körülményeit. Annak ellenére, hogy ezek használata, megkülönböztetése meglehetősen jelentéktelen probléma, de ha már napvilágot látott ezek elemzése, szükségesnek tartom a leírtak kiegészítését, némi korrekcióját.

A szerző érvelésében hivatkozik a 2005-ös Nyelvművelő kézisztótár, valamint az új kiadású Magyar értelmező kézisztótár megállapításaira. Nem vonom kétségbe a szótárak szerkesztőinek nyelvi hozzáértését általában, azonban ez esetben helytelennek és felületesnek tartom megállapításait. Például: a *lernerül* helyett a *kimerül*

vagy *kifogy* igéket ajánlják. Állítom, hogy ezek nem cserélhetők fel.

Egyszerű műszaki alapismerettel is belátható a következő. Pl. a *lernerült* üzemképes akku bármikor *feltölthető* árammal, de a *kimerült* már nem, mert tönkrement. A *kifogyott* aztán végképpen nem alkalmas helyettesítésre. Ugyanis ha rákérdeszek, mi fogyott ki, a válasz csak ez lehet: az akkumulátor az üzletből vagy a raktárból.

A legnagyobb hibát azzal követi el a szótár szerzője, hogy a választékosság kritériumát bizonyos szavak használatához vagy mellőzéséhez köti, holott a lényeg *bármely* szó mindenkor jelentésének megfelelő szövegtörzsetbe illesztése.

Balázs Péter Pál

Tisztelt Olvasónk!

Mivel jegyzetében Dóra Zoltán cikkének bírálatán keresztül voltaképpen a Nyelvművelő kézisztóttal vitatkozik, engedje meg, hogy a szerkesztők nevében én adjam meg Önnek a választ.

Abban tagadhatatlanul igaza van, hogy a kézisztótár *lernerül* szócikke fölött alaposan eljárt az idő. Ebben nincs semmi meglepő, hiszen ezt a cikket több mint húsz éve írtuk (így jelent meg már az első, 1996-i kiadásban is), és azóta a nyelv használata sokat változott, különösen a szavaké. Az alábbiakban megkísérlem röviden felvázolni, hogyan áll (szerintem) a *lernerül* ügye, és ennek kapcsán milyen tanácsot adhatunk a nyelvhasználóknak.

A *lernerül* ige eredeti konkrét jelentése, alapjelentése, ahogyan ezt régebbi és újabb értelmező szótáraink is rögzítik: 'folyadékba belemerülve lesüllyed'. Ezen a jelentésen alapul az a képes értelmű használata, amelyet Nagy László verséből ismerünk: „Lételm, ha végleg *lernerült*, / ki imád tücsök-hegedűt?” (Ki viszi át a szerelmet).

A szót, mint ezt az említett kézisztótári cikk is jelzi, valószínűleg az autósok kezdték abban az értelemben használni, hogy *lernerült* az akkumulátor, azaz *kimerült*, *kifogyott* belőle az elektromos töltés. Később, a mobiltelefon(álás) elterjedésével, a telefonra is vonatkoztatták: *lernerült a telefon*, sőt magára a telefonálóra is: *mindjárt lernerülök*. Ennek mintájára – internetes adatok tanúsága szerint – *lernerülhet* az űrszonda, a repülőgép fedettedoza, sőt átvitt értelemben az emberi szervezet D-vitamin-készlete is.

A jelentésnek ez a kiterjedése természetes folyamat a nyelvben. Az más kérdés, hogy az újabb fejlemények először szokatlanul hatnak, és csak fokozatosan simulnak bele a semleges köznyelviségbe. Ha ugyan belesimulnak, mert némelyikük megőrzi beszélt nyelvi, bizalmas jellegét.

Azzal viszont nem értek egyet, hogy az általunk annak idején ajánlott *kimerül* vagy *kifogy* nem alkalmas az

elektromos berendezésekben zajló folyamat megjelölésére. Lássuk tehát, mi történik az akkumulátorban, a telefonban stb., amikor „lernerül”.

A tartalmi kérdések tisztázásában Kubinyi Miklós egyetemi tanár, az MTA doktora volt segítségemre. Levélben ezt írja: „Az akkumulátor, a zseblámpaelem, a mobilban levő pici elem stb. egyaránt galvancellák. Elektrokémiai reakció játszódik le bennük, azaz olyan reakció, amelyben ionok (töltött részecskék) keletkeznek, ill. veszítik el töltésüket. Használatuk során a kémiai reakció energiája elektromos energiává alakul. [...] Ha a bennük tárolt kémiai energia *kifogy/elfogy*, a galvancella *kimerül/lernerül*. A *lernerül* talán a *lejár* (a felhúzható óra vagy a gyerekjáték, amikor a rugóban tárolt mechanikai energia elfogy), a *leáll* (a motor, amikor kifogy a benzín), a *leég* (a kályhában a tűz) analógiájára születhetett.”

Vagyis, immár saját szavaimmal: a *lernerül* logikus nyelvi fejlemény, amelyet számos analógia támogat, de a *kimerül* vagy *kifogy* sem helytelen tartalmilag. Nemcsak a *lernerült* akkut lehet *feltölteni*, hanem azt is, amelyikből *kimerült* vagy *kifogyott* az elektromos töltés. Átvitt értelemben a *kimerült* ember is *feltöltődik*, ha üdülni megy, és ott jól kipihen magát.

Végül valamit a jegyzetének utolsó bekezdésében említett „legnagyobb hibá”-ról. Abban igaza van, hogy a szavak stílusértékét befolyásolja a mindenkori szövegkörnyezet, de van a kontextustól független, ún. állandósult stílusérték is, amelyen például a szleng, a tájnyelvi, a durva szavaké. Ha módjában áll, olvassa el Szathmári István ma is érvényes fejtegetését az állandósult és az alkalmi stílusértékről (Néprajz és Nyelvtudomány, XI. kötet).

Munkánk iránti kritikus figyelmét köszöni, és további eredményes nyelvművelést kíván:

Kemény Gábor

Kérdések és válaszok

? **Hogy írják helyesen: Zsolnay-váza vagy Zsolnay váza? (Ugyanez igaz a Zsolnay-kerámia és a Zsolnay-porcelán szavakra is?)**

! A *Zsolnay* itt márkanév, a magyarázatként megadott köznevet különírjuk: *Zsolnay váza, Zsolnay kerámia, Zsolnay porcelán* (Helyesírás, Osiris Kiadó, 2004. 1496 – a továbbiakban: OH.). L. még korábbi válaszunkat: <http://www.e-nyelv.hu/2015-11-28/zsolnay-porcelan/>

? **Szörföl a világhálón, de szörfözik a hullámokon? Vagy mind a két értelemben használható mindkét szóalak?**

! Mindkét igealak használható mindkét jelentésben. Azt nem lehet megmondani, hogy valamikor a jövőben lesz-e elkülönülés a két változat között. De a tendencia az, hogy a világhálón inkább *szörfölünk*, a hullámokon inkább *szörfözünk*.

? **Mi az ingváll, és ehhez mi köze az ingvállas táskának?**

! Az *ingvállas táska* metaforikus elnevezés. Eredete valóban az *ingváll* szóval függ össze: '(népviseletben:) bő és ráncolt vagy fodros ujjú, hímzett vállú női ruhadarab'. A kiterített ingváll és a táska hasonlósága a metafora szemléleti alapja.

? **Úgy megkajásodtam! Helyes-e ez kb. 'megéheztem' jelentésben?**

! A *megkajásodik* ige az ifjúsági nyelvben, a bizalmas nyelvhasználatban fordul elő, de szórványosan van rá írásos adat is. Megfelelő környezetben nem kifogásolható.

? **A gazzulál ige jelentéstartalma meddig terjed? Tárgyasult formában megnyilvánuló hízelgésre, bizalomépítésre kiterjed-e a gazzulál jelentése?**

! A *gazzulál* ige jelentése: 'hízelgően kedveskedik, igyekszik magát behízelegni; kedvét keresi valakinek', pl. *Gazzulál a főnökének*. Bizalmas, gyakran pejoratív stílusértékű szó (Magyar értelmező kéziszótár). Újabb jelentéséről nem tudunk; kérjük, írjon példákat, hogy meg tudjuk ítélni a helyességüket. Lehet, hogy csak egyedi szóhasználatról van szó.

? **Mit jelent: magáratartó?**

! A *magára tartó* (*magáratartó*) jelentése: 'büszke, öntudatos'. Kissé régies, irodalmias jelző. Pl. Fényes Elek így jellemzi nemzetét: „A magyar kevély és nemesen *magáratartó*, mely kevélység bizonyos komolysággal van összekötve.” Egy másik példa: „A Varga József is vitte a fiát, jegyezte meg ilyenkor az anyja, a hangsúlyba rejtve a véleményt, melyet szavakba foglalni, *magáratartó* asszony léte, átalit.” (Németh László)

? **A hóbot és a szokás lehet-e rokon értelmű?**

! A Magyar értelmező kéziszótár meghatározása szerint a *hóbot* jelentése: 'hóbotos megnyilvánulás, illetve szokás, magatartás.' Tehát rokon értelmű szavak.

? **Zika-vírus, zikavírus vagy Zika vírus?**

! Az *Ebola-vírus* mintájára (OH. 2004. 618) a *Zika-vírus* írásmódot javasoljuk. (A magyar helyesírás szabályai, 12. kiadás, 263/e szabálypont.) A *Zika* köznevelése esetén a *zikavírus* is elfogadható írásmód (l. az *ebolavírus* változatot: Idegen szavak szótára, Osiris Kiadó, 2008. 272). A *Zika* egy ugandai erdőség neve, itt találtak először ezzel a vírussal fertőzött majmot. A vírust tehát a származási helyéről nevezték el.

? **A szótagszámlálás alapján a munkaerőpiac szó egybeírandó. Ugyanezen elv miatt minden toldalékolt alakját kötőjellel kell írni? Pl. munkaerő-piaci, munkaerő-piacon, munkaerő-piacca?**

! Az AkH. 12. 139. szabálypontja szerint a jelek, ragok és az -i képző nem számít a szótagszámláláskor, a helyes alakok tehát: *munkaerőpiaci, munkaerőpiacon, munkaerőpíaccal*.

? **Világos, hogy a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekséget csupa nagy kezdőbetűvel írjuk. De hogyan írandó a gyulafehérvári érsekség és a gyulafehérvári főegyházmegye, amikor nem a teljes név szerepel, csak utalunk rá?**

! Az AkH. 12. 188. szabálypont alpontjai alapján a kis kezdőbetűs írásmód tűnik indokoltnak, bár alkalmi tulajdonnevesülés esetén – ha valamely szövegben egy bizonyos intézményre utalunk – a nagy kezdőbetű is elfogadható: az *Érsekség, a Főegyházmegye* stb. (A 188/d pont megengedi, de csak belső használatra.)

? **Vesszővel vagy vessző nélkül helyes a példamondat: Bújunk be a jó(,) meleg ágyba.**

! Az efféle nyomatékositó szavakat az AkH. 12. 125. szabálypont szerint különírjuk, vessző nélkül: *a jó meleg ágyba*.

? **Egy közösségben három azonos nevezetű személy van: nagypapa, fiú, unoka. Szeretnénk őket megkülönböztetni a névsorban. Hogy írjuk a nevükhöz a megkülönböztetéseket?**

! Az értelmező szótár szerint a fiával azonos nevű apa az *idősebb* vagy kissé régiesen *idős*b, az apával azonos nevű fiú az *ifjabb* vagy *ifjú* megkülönböztetést kapja (ez utóbbit némelyek kifogásolják pongyolasága miatt). Rövidítésük: *id.*, illetve *ifj.*, de önállóan (címezésben, névsorban, névjegyen, képaláírásban, cikkeik aláírásában stb.) és mondatkezdő helyzetben nagy kezdőbetűsek: *Id., Ifj.* Mindig a név előtt állnak. Arra vonatkozóan nincs szabály, hogy a harmadik generáció ugyanolyan nevű tagját milyen szóval különböztessük meg, de javasolható a *legifjabb* szó. Erre van példa is: *legifjabb (legifj.) Szász Károly*.

? **A barátom fia meghalt, ez ad aktualitást a kérdésemnek. Ha elveszítjük valamelyik szülőnket, árvák vagyunk. Ha házastársunk hal meg, akkor özvegyek. Mi a megnevezésünk a magyar nyelv szerint gyermekünk elvesztésekor?**

! Igazi, külön kifejezésünk, olyan, mint az *árva* vagy az *özvegy*, nem létezik. Szóösszetétellel a *gyermekvesztett* kifejezés használható, bár nemigen használjuk, pedig pontosan leírja azt az állapotot, amikor a szülő temeti el a gyereket. Esetleg mondható az is, hogy az ilyen szülő *csorba*. Vagyis: a szülő-gyerek kapcsolat teljességében, épségében bekövetkezett veszteség miatt, ha a szülő elvesztéséről van szó, akkor a gyerek *árva*, ha a gyerek elvesztéséről van szó, akkor a szülő *csorba*. Szerintem ez a legérzékletesebb kifejezés erre az állapotra.

? **Melyik a helyes: gazdasszony vagy gazdaasszony?**

! A köznyelvi alak a *gazdasszony*, ennek ritka stílusminősítésű változataként szerepel A magyar nyelv értelmező szótárának II. kötetében a *gazdaasszony*.

? **Sóttalan vagy sóttan? Melyik kifejezés vonatkozik az emberi magatartásra?**

! A Magyar értelmező kéziszótár második kiadása szerint a *sóttalan* melléknévnek és alakváltozatának, a *sóttalannak* egyaránt ezek a jelentései: 'a szükségesnél kevesebb v. semennyi sőt nem tartalmazó <étel>', illetőleg 'unalmas, kedélytelen <ember>'. A *sóttalan* és a *sóttan* tehát nem különülnek el élesen, de emberre inkább ezt mondjuk: *sóttan alak*.

? **Szerte az Európai Unióban: Unió-szerte vagy uniószerzte, esetleg Unió szerzte?**

! A szabályoknak megfelelő változat: *uniószerzte*. L. még korábbi válaszunkat, <http://www.e-nyelv.hu/2014-10-20/europai-unio-unio/>, melyhez annyi a kiegészítés, hogy az új, 12. kiadás 188/d pontja említi az alkalmi tulajdonnevesülést: *a kutatóintézet vagy a Kutatóintézet* (belső használatra szánt szövegben), de az Európai Unióval kapcsolatos példát nem ad. A szabálypont szellemét alkalmazva elképzelhető az *Unió-szerzte* írásmód is.

? **Lehetséges ennek az épületnek a nevét helyesen írni: Országos Villamos Teherelosztó Energia Kontroll Központ?**

! A nagyon tömör, a nyelvtani viszonyokat nem tükröző írásmód helyett ezt ajánljuk: *az Országos Villamos-teherelosztó Energiakontroll-központja*.

Összeállította: Dede Éva

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Szkitiától Lappóniáig címmel rendeztek emlékkonferenciát **Domokos Péter** tiszteletére 2016. január 21-én az ELTE finnugor tanszékén.

*

Békésiné Fejes Katalint felolvasóulésen köszöntötték 70. születésnapja alkalmából a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2016. február 17-én.

*

Balázs Istvánné, a Petőfi Irodalmi Múzeum gazdasági igazgatója március 15-én *Bánffy Miklós-díj*ban részesült. Az Anyanyelvpolók Szövetsége és lapunk szerkesztősége ezúton gratulál a kitüntetettnek.

*

Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában. A magyar nyelv hete 1967–2016. címmel jelenik meg az Anyanyelvpolók Szövetségének új kiadványa – szoros együttműködésben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal. A kiadvány sajtóbemutatója 2016. április 11-én, az 50. magyar nyelv hete megnyitóján, Sárospatakon lesz.

Implom-díj Gyulán

2016. február 25–27-én rendezték Gyulán a huszonkilencedik középiskolai helyesírási versenyt az Erkel Ferenc Gimnáziumban. 1992 óta Implom József nevét viseli a Kárpát-medencei vetélkedés, idén huszonötödik alkalommal. A Megyeháza dísztermében indult, az Erkel Ferenc Zeneiskola nagytermében zárult eseményen 115 versenyző közül 22-en 90%-ot értek el. Vas Barnabás (tanára Szabó Pap Edit, Móricz Zsigmond Gimnázium, Budapest) 97,8%-os teljesítménnyel érdemelte ki az Implom József-díjat. A szakközépiskolások legjobbja az egri Saufert Eszter (tanára dr. Szabó Zsuzsanna, Gárdonyi Géza Szakközépiskola), a szakiskolásoké a kiskőrösi Bazsik Szilvia (tanára Soós Andrea Ildikó, Wattay Szakiskola), a határainkon túlról érkezetteké Walcz Beatrix (tanára Dobra Judit, Székely Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy). A kutatók Implom József-díját idén Tóth Etelka, az ELTE főiskolai docense, a helyesírási szabályzat 12. kiadásának főmunkatársa vehette át. (Nagy L. János)

Az Anyanyelvpolók Szövetségének közgyűlése

Az ASZ 2016. május 14-én szombaton 9.30-kor tartja közgyűlését a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A közgyűlést 11 órakor irodalmi műsorról kezdődő *európai nyelvstratégiai fórum* követi. A meghívott előadók: **Karl Pajusalu** professzor (Tartu), **Birute Klaas** (az Észk Nyelvi Tanács elnöke), **Baiczrowski Janusz** professzor (ELTE), **Pusztay János** professzor (Nyitra), **Pomozsi Péter** docens (ELTE), **Balázs Géza** professzor (ELTE).

Szerkesztőségi hírek

Kedves Olvasóink! Az Édes Anyanyelvünk ifjúsági melléklete a következő, júniusi számunkban jelenik meg.

2016. március 1-től az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségi titkára: Muhi Anna. A szerkesztőségi fogadóóra: szerda 9.30–11.30. Tagság, tagdíjfizetés, előfizetés, lapterjesztés, pályázati ügyben Muhi Annával is a korábbi ímélcímen lehet felvenni a kapcsolatot: ea.szerkesztoseg@gmail.com. – Hujber Szabolcs megszokasodott tanári munkája, doktori tanulmányai, dalszövegírói tevékenysége miatt adja át a titkári szerepet. Az Anyanyelvpolók Szövetsége és az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége azonban a továbbiakban is számít munkájára.

Az év szavai, 2015.

Kerítés, nemsemleges óvoda, mekizik, mifantológia. A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda 2010 óta minden év végén kihirdeti az előző év szavait. 2015-ben az év ifjúsági szavát közönségsvavazással választották ki.

Az év szava: *kerítés*. Ezt használtuk a leggyakrabban a migránsválság kapcsán. A széles közvélemény megtanulhatta a *kerítés* különféle szinonimáit, például a *gyodát* (gyorstelepítésű drótkadály) vagy a *pengésdrót*ot is. További jelölések: *forintositás, kointeó, szerelemlakat.* (Balogh F. András)

Az év antiszava: *nemsemleges óvoda*. Nem lehet semlegesen fogadni a *nemsemleges óvodát*, hiszen a nemi szerepek elbizonytalanításával a társadalmat felépítő legkisebb közösséget, a családot veszélyeztetnénk. A gyermek biológiai neme eldől a fogamzás pillanatában, és ezt megváltoztatni nem (vagy csak nehezen) lehet. Ki-ki eldöntheti, kell-e neki nemsemleges mosdó, öltöző, játék, dekoráció, nevelés. További jelölések: *bullshitelés* (mellébeszélés), *gyoda* (gyorstelepítésű drótkadály), *migráns, NATO-szögesdrót, pengésdrót.* (Minya Károly)

Az év ifjúsági szava: *mekizik, mekizés*. 2015-ben maguk az érintettek szavazhattak egy közösségi oldalon az év ifjúsági szavára. A magyar *reketül* (általában koncerten vagy szórakozóhelyen rekedtre ordítja magát) végzett az utolsó helyen. Ezt követte a *szlemmer*, a slampoetry-előadó, majd a 2015-ös év egyik nagy slágerében felbukkant, jelzőként használt szó, az *elnök(i)*. Az *elnöki* melléknév a mai fiatalok nyelvén ugyanis azt jelenti: nagyszerű, kiemelkedő, különleges. Második helyen végzett az angolból átvett *kombó*. Jelentése: összeállítás, kombináció, például: ciki a *zokni-szandál kombó*. Végül is utcahosszal győzött a has, vagyis a *mekizik* ige – jó a *szlem*, jó az *elnök*, jó a *kombó*, azaz fontos az előadott szöveg, a koncert és a szleng, de az évés, jelen esetben a gyorsétkezős még inkább. A győztes szó azt is jelzi, hogy üzletek, vendéglátóhelyek neve könnyen válik közszóvá. (Balázs Géza)

Az év költői szava: *mifantológia*. A Mi fán terem? szép régi szólásunk, érdeklődés, tudakozódás: miféle dolog lehet ez? O. Nagy Gábor e címmel jelentette meg 1957-ben szólástörténeti könyvét. A könyv nyomán az ilyen irányú kutatást nyelvészkönyvekben tréfásan *mifantológiának* is nevezik. A *mifantológia* tehát a szólások történetének kutatása. A szellemes szóval O. Nagy Gáborra is emlékezünk születésének 100. évfordulóján. További jelölések: *har-mathörbölő, hópihe, érintőképernyő.* (Balázs Géza)

A felmérést és az ajánlást a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda végezte.

A 16. anyanyelvi pályázat témája: nyelvi esszé

A 2016. évi téma az esszéstílus felrészítése, a nyelvészeti ismeretterjesztés megújítása. A pályázaton nyelvről, nyelvhasználatról, stílusról szóló írásokkal lehet indulni. A pályázatot kiíró Anyanyelvpolók Szövetsége javasolja a magyar esszéstílus tanulmányozását, a nyelvi esszék kapcsán Kosztolányi Dezső, Halász Gyula, Illyés Gyula, Kolozsvári Grandpierre Emil, Lőrincze Lajos írásainak megismerését. A balatonfüredi önkormányzat különdíjjal kívánja jutalmazni a Balatonhoz kötődő nyelvi esszéket. A pályamunkák terjedelme: egyetlen esszével is lehet pályázni, amelynek javasolt terjedelme legfeljebb 5–10 ezer leütés, a több esszével pályázók esetében a felső határ összesen 40 ezer leütés.

A pályázatok beérkezési határideje: **2016. augusztus 15.** A pályázati anyagot lehetőleg elektronikus formában (e-mailben, csatolt fájlban) kell küldeni. A beérkezett pályázatot ímélben visszaigazoljuk. A pályázat kötelező tartozéka egy adatlap, amelyet a pályázat ímélcímen lehet elkérni, illetve az Édes Anyanyelvünk 2016. februári számában is megtalálható. Ímélcím: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Az eredményhirdetés és a pályázati anyagból szerkesztett kötet bemutatása 2016. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz. (ASZ)

Egy nemzeti ügy munkása...

Ördög Ferenc nyelvész, az MTA doktora, a magyar névkutatás egykori nagy nemzedékének meghatározó alakja életének 83. évében, 2015. december 28-án elhunyt. Ördög Ferenc az elkötelezett tanár és tudós mintapéldája volt. Fő állásában a nagykanizsai – ma Batthyány Lajos nevét viselő – gimnázium tanára volt, ahol évtizedeken át oktatta a magyar nyelvre és irodalomra, honismeretre diákjait. Középiszkolai tanári, majd nyugdíjas szakkönyvtárosi állása mellett foglalkozott tudományos kutatással. Hatalmas munkával, páratlan szorgalommal kutatta és dolgozta fel a mindaddig feltáratlan történeti és élőnyelvi forrásokat, olyan időtávokban gondolkodva, amire napjainkban nemhogy kutatócsoportok, de kutatóintézetek is csak elvétve vállalkoznak. Egyik szervezője volt

az egykor nemzeti ügynek számító országos helynévgyűjtő mozgalomnak, összességében fél Magyarországot földrajzinév-anyagának közzétételében vett részt. Érdeklődése azonban inkább az élő és a történeti személynevek kutatására irányult, melynek elsődleges terepét számára szűkebb páttriája, Zala megye jelentette. A megye 18. századi egyházlátogatási jegyzőkönyveinek személynévanyagát például több mint húszszentdeli munkával sikerült közreadnia. Számos olyan feladatot vállalt magára, amelyeket a szcientometria, azaz a tudománymérés mai szempontrendszerei kevésbé értékelnek, de ő jól látta fontosságukat. Feldolgozásainak állandó hátterét, legjellemzőbb forrását – páratlan anyagismeretét – az általa feltárt és közzétett hatalmas névkorpuszok biztosították. A tulajdonnevek különböző típusait a nyelv időbeli, térbeli és társadalmi, illetve kulturális dimenzióiban egyaránt kívánta vizsgálni. Ha a névtan alkalmazott művelődéstörténet is, akkor Ördög Ferenc munkái ennek szemléletes igazolását nyújtják. Ördög tanár úr több hazai felsőoktatási intézményben is tartott névtani kurzusokat, de még többen tanultunk tudományos munkáiból, névtáraiból, tanulmányaiból, a tárgyalt témát mindig új adatokkal gazdagító recenzióiból és opponensi véleményeiből. Ő pedig „saját” – valójában nagyon is közérdekű – munkái mellett mindig szíven viselte saját közösségeinek: tudományterületének, iskolájának, lakóhelyének és legáltalában közösségének sorsát; ahogyan ezek is megbecsülték őt. Ördög Ferencet őszinte, szívből jövő kötelelességérzet, tenni vágyás, nagy munkabírás és szorgalom, széles körű tudás és szerénység, közvetlenség és emberség jellemezte. Tudása és embersége egyaránt hiányozni fog számunkra.

(Farkas Tamás, átvéve az e-nyelv.hu-ról)

Könyvek

Adamikné Jászó Anna: Jókai és a retorika. Trezor Kiadó, Budapest, 2016.

Balázs Géza: Új szavak, szólások. A rendszerváltás kiszótára 1990–2015. IKU-Tár 2. Inter, Budapest, 2016.

Fordítástudomány XVII/2. (2015)

Hódi Sándor: Menni vagy maradni? Az Én és a közösség társadalomlélektani zavarai. Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, Ada, 2015.

Kilencvenhárom jeles hetvenes. Napút évkönyv, 2016. (Napút 2015/10.)

Kugler Nóra: Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2015.

Molnos Angéla: Magyarító könyvecske. Hatodik kiadás. Debrecen, 2015.

Névtani Értesítő 37. (Budapest, 2015.)

Raázt Judit – Tóth Etelka szerk.: A beutató beszéd. A régi-új retorika. Trezor Kiadó, Budapest, 2015.

Események

2016. április 11–12. 50. magyar nyelv hete. Fővédnök: Áder János köztársasági elnök. Helyszín: Sárospatak, Széphalom

2016. április 13–14. Néphagyomány és nyelvi hagyomány: folklór és nyelv kapcsolata a Kárpát-medencében. Emlékkonferencia és kiállítás Erdélyi Zsuzsanna tiszteletére. Sátoraljaújhely–Széphalom, PIM A Magyar Nyelv Múzeuma

2016. április 15–17. 51. Kazinczy-verseny, Győr

2016. április 26. Nagyvárad – április 28. Budapest: Hogyan (ne) tanítsuk a nyelvtant? Konferencia, műhelybeszélgetések a magyar nyelvtan tanításáról, PKE, MSZT

2016. június 15–19. 3. nyelvész-tábor, Inter, ASZ, Sátoraljaújhely

2016. június 17–19. 6. anyanyelvi júniális, ASZ, Széphalom

2016. június 18. A legnagyobb magyarok... Esszékonferencia Széchenyi István születésének 225. évfordulója alkalmából, MNYKNT, Széphalom

2016. július 25–29. Bihari Nyári Egyetem, PKE, MNYKNT, Berettyóújfalú–Nagyvárad

2016. augusztus 22–27. VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Pécs

2016. szeptember 23–25. Multikulturális. 15. Semiotica Agriensis, MSZT, Eger

2016. október 24–26. Nemzetközi magyar szaknyelvi konferencia, Manye, Budapest

2016. november 13. A magyar nyelv napja, PIM, MMA

2016. november 24–25. Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 6. Az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék konferenciája.

Jelentkezés a 3. nyelvész-táborba

Harmadik nyelvész-tábor, 2016. június 15–19. Sátoraljaújhely–Széphalom, PIM Kazinczy Múzeum, Magyar Nyelv Múzeuma. Tervezett program: 2016. június 15. 15.00 Pomozi Péter (ELTE): Magyar nyelv-közösség: széthullás vagy újjászületés, 16.30 Balázs Géza (ELTE, az AK elnöke): Manysi. Egy ámokfutás története. A magyar nyelvstratégia 20 éve, 20.00 Élő Tett-ten ért szavak. 2016. június 16. Nyelvtudományról – mindenkinek 9.30 Gósy Mária (egyetemi tanár ELTE, MTA): Beszéd és beszédkultúra, 14.00 Kirándulás a megújult füzéri várhoz, 20.00 Pölcz Ádám zongoraestje. 2016. június 17. 9.30 Pusztay János: Európa kettős szorításban, 14.00 Magyarai Sára (PKE): A nyelvtanítás tízparancsolata, 15.00 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei magyartanári kerekasztal. Vezető: Magyarai Sára, 20.00 Haza, a magasban (Pusztay János irodalmi estje), 2016. június 18. (Széphalom) 10.00 A legnagyobb magyarok... (az MNYKNT esszékonferenciája Széchenyi István születésének 225. évfordulóján). Fűzfa Balázs (NYME): A reformkor Szombathelyen kezdődött (Széchenyi István arcképehez), Pomozi Péter (ELTE): Széchenyi és a nyelvstratégia, Pomogáts Béla (MNYKNT): Bánffy Miklós (író), Balázs Géza (ELTE): A Bolyaiak, Pusztay János (Konstantín Egyetem): Reguly Antal, Egey Emese (NYME, Szombathely): Újszász Kálmán, 12.00 Részvétel a vadéltfőző versenyen, 16.00 Minya Károly (NYE): Szókirakó (scrabble-) bajnokság, 2016. június 19. 9.00 Túra a Magyar Kálváriához. Túravezető: Egey Emese.

A nyelvész-táborba előadásokkal, hozzászólásokkal előzetesen lehet jelentkezni. A szakmai programok látogatása ingyenes. A múzeumi kiállítások és programok látogatása belépőjeggyel lehetséges. A nyelvész-tábor regisztrált résztvevői karszalaggal

valamennyi helyszínen valamennyi rendezvényre és múzeumba külön térítés nélkül korlátlan számban beléphetnek. Csak program/múzeum-regisztráció: 1500 Ft. A tábori regisztráció (szállás) 1 napra: 3000, 2 napra: 6000, 3 napra: 9000, 4 napra: 12 000 Ft. Érdeklődés, információ, regisztráció: iroda@e-nyelv.hu, 30-318-9666. Szállásregisztrációt csak a díj beérkezése után, és legfőljebb 2016. május 31-ig fogadunk el. Ezután mindenkinek egyénileg kell intéznie a szállását.

Jelentkezés a Bihari Nyári Egyetemre

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 2016. július 25–29. között Berettyóújfaluban és Nagyvárad-Félicsfürdőn megszervezi az első Bihari Nyári Egyetemet, melynek fő témája: Határtalanul: Helyi és nemzetközi kulturális hatások. Tervezett program: július 25. Balázs Géza (ELTE-PKE): Közép-Európa nyelvi tájképe, Magyarai Sára (PKE): Magyar és román nyelvi világtkép – július 26. Műhelymunka: Bihari Múzeum, múzeumpedagógia – július 28. Szilágyi Ferenc (PKE): Partium a Kárpát-medence terében, Balogh Brigitta (PKE): Kulturális mérőföldkövek Nagyvárad életében – július 29. János Szabolcs (PKE): Irodalmi emlékhelyek Váradon, Balogh Andrea (PKE): Transzilvanizmus az irodalomban. Részvétel: előzetes jelentkezéssel, pályázattal (mi motiválja a részvételt?). 2016. május 31-ig: általános és középiskolai tanároknak, egyetemi hallgatóknak: 5000 Ft (75 lej) regisztrációs díj, kedvezményes részvételi lehetőség az MNYKNT tagjainak: 15 000 Ft (215 lej). Önköltség: 12 000 Ft/nap, 60 000 Ft/5 nap (programok, szállás, étkezés). Jelentkezés, információ: anyanyelvi@mnyknt.hu.

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvápolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön fölízott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel 2016. március 1-től Muhi Anna szerkesztőségi titkárnk foglalkozik. Őneki kell küldeni a lapba szánt írásokat is. Elérhetőségei: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 9.30–11.30 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Két szám között folyamatosan az ASZ honlapján találunk friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvapolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is a 2002. decemberi számtól kezdve.

A Manyszi webboltja (<http://www.e-nyelv.hu/bolt/>) vállalta az ÉA terjesztését és a rendelkezésre álló korábbi számok kiküldését. Az egyes számok ára 250 Ft, ám a webbolt kénytelen felszámítani a postaköltséget is.

Az ÉA szerkesztősége

Mindenekelőtt a 2015. évi 5. számunkban közzétett rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Mértékletesen! 1. Szalakóta – akó. 2. Tampere – amper. 3. Marasztalás – arasz. 4. Orbitális – bit. 5. Körmönfont – font. 6. Anagramma – gramm. 7. Biccent – icce. 8. Állatöv – lat. 9. Vásárlóerő – lóerő. (Ez elég sok olvasónknak okozott nehézséget, de akadtak érdekes próbálkozások is. A pénzláb és a volumen nem fogadható el, mert a meghatározásnak egyik sem felel meg, de az érték mérő szót határesetként elfogadtuk. A mérő egy jól ismert régi úrmértéknév.) 10. Szórakozás – óra. (Elfogadtuk a feltöltődés és az időtöltés megfejtést is, mert a bennük rejtőző öl ismert régi hossz-mérték.) 11. Hörpintés – pint. 12. Erőforrás – róf. 13. Réteslap – tesla. (Itt is akadt elfogadható mellékmegejtés is, a pudingpor. A pud régi orosz súlymérték.) 14. Tévékabaré – véka. (De jó az egyszerű kabaré szó is, mert ebben is ott lapul a bar, amely a légnyomás régebben használatos mértékegysége.) 15. Távoltartás – volt. (De elfogadtuk ezt is: végrehajtás, mivel a vég a kereskedelemben felgöngyölve árusított szövegt anyagok mértékegységeként is él. A sok mellékmegejtés olvasóink kreativitását mutatja!)

II. Két szóból egy szót! 1. Erős anya – aranyeső. 2. Árva Csák – árvácska. 3. Néma csat – csatamén. 4. Sete elme – emeletes. 5. Óles fény – fölényes. 6. Házi skát – Hátizsák. 7. Bohó rost – hóbor-tos. 8. Kari hála – Kalahári. 9. Négy kapa – képanyag. 10. Ekcs szeg – kezesség. 11. Komi adás – másodika. (Itt nekünk jár egy rossz pont, ugyanis a komi nem a mordvinok saját neve, hanem a másik kis rokonnépé, a zürjéneké. De olvasóink a pontatlan meghatározás ellenére is megtalálták a helyes megoldást.) 12. Nagy akác – kacagány. 13. Apró nesz – perszóna. 14. Rest gebe – rebesget. 15. Esti szál – stelázi.

III. Szójátékos csattanó. Ki akarok mászni az adósságból.

A sorsolásban való részvételhez szükséges 60 pontot elérő megfejtőink közül ezúttal a következők nyertek a Tinta Kiadó jóvoltából egy-egy értékes könyvet: Bozó Klára, Orosháza, Gellért u. 2/A (5900); Duró Erzsébet, Püspökladány, Attila u. 4. (4150); Farnadi Éva, Budapest, Ráday u. 31/jobb ép. III. em. 7. (1092); Mercsek Timea, Székesfehérvár, Géza u. 92. (8000); Mezey László, Debrecen-Józsa, Silye Gábor u. 70. (4225); Miklós Józsefné, Komárom, Babits Mihály u. 17. (2900); Némethné Balázs Katalin, Szeged, Nyíl u. 19/A (6725); Oszaczkíné Szammer Beáta, Vác, Veressipkás u. 8. (2600); Tóth Sándorné, Debrecen, Görgey u. 10. (4032); Zámecsnikné Bezerédi Anikó, Berettyóújfalú, Tardy út 5. (4100).

A Pontozó új feladványai

I. Elöl-hátul. Megfejtőinknek ezúttal a meghatározások alapján olyan két elemből álló szókapcsolatokra, szó szerkezetekre vagy akár alkalmi összetételekre kell rátalálniuk, amelyeknek

III. Mondatból szót! Azért választottuk ezt a címet, mert rejtvényünk bal oldali meghatározásaira olvasóinknak mindig egy két szóból, alanyból és állítmányból álló mondatlall kell felelniük. Más kérdés, hogy ezek a mondatcsokek nem túl értelmesek, de mégiscsak mondatok, míg a jobb oldali meghatározásokra mindig egy szót, mégpedig egy főnevet kell megtalálniuk, ráadásul olyat, amelynek betűi, betűjegyei azonosak a bal oldali válaszokéival. Azért nyújtunk át ilyen rejtvényt, mert olvasóinknak nagyon megtetszett a decemberi számunkban közzétett, szintén „anagrammatikus” feladvány. A bal oldali definícióra adandó válasznak mindig két négybetűs szóból kell állnia, a jobb oldalra kívánczónak pedig egy-egy ugyanazokból a betűkből kialakított főnévnek. Minden megoldásért 2 pont jár, a telitalálatos megejtés hozadéka tehát 20 pont.

1. Disznócsorda megszűnteti működését ...	Búcsújáró vándor ...
2. Egy Ibsen-darab címszereplője odanyújt ...	Tógazdasági munkás ...
3. Forrasztóeszköz hamisan játszik ...	Nyeles kéziszerszám ...
4. Híres tokaji bor veszélyből menekít ...	Látta az esetet ...
5. Humorista (István) döntést hoz ...	Megbélyegzés ...
6. Légmozgás ünnepélyesen beiktat ...	Asztalkendő
7. Lombszönyeg (ruhadarabot) visel ...	Sáskák pusztító serege ...
8. Női kellem famintával díszít ...	Ács munkaeszköze ...
9. Pengetős hangszer pirosodik ...	Fafúvós hangszer ...
10. Számszerű tény tűzvészben elpusztul ...	Menzai porció ...

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megejtésül a Munkamóka című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megejtés 25 pontot ér.

Az e számban közölt rejtvények együttes értéke 85 pont, de már 65 pont is elég ahhoz, hogy annak elérője részt vehessen a sorsolásban. A feladványok megoldását **2016. június 1-jéig** szíveskedjenek elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének e-mail-címére: gretsy@t-online.hu

Minden olvasónak sikeres megejtést kívánnak a feladványok készítői:

Gerley Imre (I.), Grétsy László (III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

egyik (tehát akár első, akár második) tagja elől-hátul egy betűvel hosszabb, több, mint a másik. Egy példa: korhely fapapucs: lump klumpa. Ha a többletbetűket – összesen 18 lesz ilyen – megfelelő sorrendbe rakják, egy jól ismert közmondás kerekedik ki belőlük. A szókeztősökért 2-2 pont, a közmondásért további 6 pont jár, a hibátlan megoldás tehát 24 pontot ér.

- Régies szóval megjelölt haszonbérlet szabályos állapota:
- Mezei tüskés gyomnövény himbálódzik:
- Szemcsésre darált örlemény arra a helyre tesz:
- Punk menyasszonyi hajviselet:
- Bitang egykori ezredes:
- A közelünkben zakatol (a motoros jármű):
- Szálas török tiszt:
- Rögeszmés, a matematikában görbe vonalat két ponton metsző egyenes:
- Hárfaszzerű hangszer betűket ró:

II. Nyolcszor nyolc. Ha olvasóink a meghatározásokra helyesen válaszolnak, akkor a négyzet bal felső sarkától a jobb alsóig egy értelmes szót olvashatnak össze. Ha ezek után a sorokat úgygyesen átrendezik, akkor a jobb felső saroktól a bal alsóig egy ugyan-csak értelmes szót kapnak, mégpedig olyat, amely értelmét, jelentését tekintve valamiképpen szorosan kapcsolódik az előző szóhoz. A meghatározásoknak megfelelő szavak megtalálásáért 8 pontot, az átlókból kiolvasható két szóért pedig további 8 pontot szerezhetnek, azaz összesen 16-ot.

- Gazdag
- Kamatkozó összeg
- Megdarált mag
- Megfelelő alakúra simít
- Kezdbetűkből rövidített név
- Testület élén álló vezető jogász
- Valóságos követelés
- Szálas fém adja

UTOLSÓ OLDAL

(Nem) egyhamar, (nem) egykönnyen

Előző számunkban közöltük azt az emlékbeszédet, amelyet 2015. november 24-én, Lőrincze Lajos 100. születésnapján tartottam. Ebben többek között ezt írtam a nagy nyelvvelő nyelvi nevelői tevékenységéről: „A több évi közös munka során alkalmam volt megtapasztalni, milyen éles szemű szerkesztő és tapintatos, de határozott bíráló volt Lőrincze Lajos. Egy példa erre. Valami ilyesmit írtam: »az adatokból *egykönnyen* arra a következtetésre juthatunk, hogy...« Mire ő: Gábor! Az *egykönnyen* szót csak tagadásban használjuk: *nem egykönnyen*. Allító értelemben elég a *könnyen*. Ugyanígy: *nem egyhamar*, de *hamar*. Kijavítottam, megtanultam (egy életre).”

Alighogy leadtam a beszéd szövegét lapunk szerkesztőinek, a Nagyszótár VI. kötetének lektorálása közben a következők bukkantak szemem elé:

egyhamar, egyhamarjában, egyhirtelen, egykönnyen hsz (rendszeres tagadó szerkezetben) ’<az utótagban kifejezett határozói körülmény nyomatékosítására>’. Tehát nem mindig, hanem csak rendszeres, azazhogyszerint.

A kissé régies *egyhamarjában* és a régies, ill. nyelvjárási *egyhirtelen* szót most figyelmen kívül hagyva az *egyhamar* és az *egykönnyen* szócikkében a következő példákat találtam ezeknek a határozósóznak nem tagadó értelmű használatára (a példákat Ittzés Nórának, a szótár főszerkesztőjének, egyszerűsmind a fenti szócikkek írójának engedélyével közlöm):

Ki dob el kenyeret *egyhamar* közülünk készakarva (1830 Széchenyi István); a produkció hosszúnak tűnik [...], *egyhamar* farsztani kezd (1996 Magyar Hírlap);

alig volt ott, akivel *egykönnyen* megértethette volna magát (1887 e. Podmaniczky Frigyes) (itt a tagadás a főmondatban van, a mellékmondat állító értelmű); Egyéb elektromos berendezéseik [ti. a trolibuszoknak] sem tökéletesek, alkalmatlanul helyezték el őket, úgyhogy nagyobb esőzések idején *egykönnyen* zárlat keletkezik (1958 Esti Hírlap júl. 14.).

Tehát nemcsak a 20. század második feléből vannak példák az *egyhamar*, *egykönnyen* állító értelmű használatára, hanem már a 19. századból is. Mit gondoljunk akkor Lőrincze Lajos intelméről és a vonásról, amelyet szelleműjja von? Talán azt, hogy az idézett szócikkeket is ő csúsztatta a kezem alá alig néhány nappal azután, hogy emlékbeszédemet megtartottam. Szinte látom, ahogy szelíd, de évődő mosolyával rámutat erre a rövidítésre: rendszer.

Mert a nyelvi szabályok és tanácsok legtöbbször csak rendszerint érvényes, ahogyan ezt éppen az ő műveiből is tudhatjuk.

Jaj de nehéz kimondani!

Nyelvünk, mint ismeretes, nem szenvedheti a mássalhangzó-torlódást. Így lett például a latin *scholából iskola*. De azokban a fránya idegen nevekben bizony ott maradtak ezek a nyelvtörő (pontosabban: magyarnyelv-törő) torlódások. A „re-korder” alighanem a dalmáciai Krk szigetének neve, ebben nincs is magánhangzó. Érdekes, hogy ezt mégis ki tudja ejteni minden magyar turista, nyaraló.

Annál meglepőbb, hogy hivatásos nyelvhasználók (rádiós műsorvezetők, ill. a pályaudvari hangosbemondók szövegeinek beolvasói), úgy látszik, képtelenek megbirkózni némelyik idegen névvel, ha mássalhangzó-torlódás van benne. Ezt hallok például a Bartók rádió kora reggeli komolyzenei műsorában: „anszamb”. Mi a csuda lehet ez? Hát persze, hogy az *ensemble* (anszamb), vagyis *együttes*. Az ilyen szavakban és nevekben az *l* hang szótag értékű, nem olvad bele az előtte álló mássalhangzóba. Ilyen például a Steindl név, a Parlament tervezőjének, Steindl Imrének a családneve. (Arról, hogy némelyik idegenvezető ezt „stejnd”-nek ejti, Horváth Péter Iván írt múltkor ismertetett könyvében.)

De térjünk át a pályaudvari bemondókra! Miskolcra utazva rendszeresen hallom a Keleti pályaudvar – egyébként kellemes hangú – bemondónőjétől: „müntyhen haubánhóf”. Ez leírva így fest: *München Hauptbahnhof*, azaz *főpályaudvar*. A német összetett szó a *Haupt* ’fej, fő’ és a *Bahnhof* ’(vasúti) pályaudvar’ összetételei tagokból áll, ezért benne mind a három egymás melletti mássalhangzót ki kell (ki kellene) ejteni: *p-t-b*.

Nem lehetetlen, hogy az illető hölgy olvasási zavarral küzd (előkelőbben: diszlexiás), de valószínűbb, hogy nem hajlik a magyar (bikkfa)nyelvre a hármas mássalhangzó-kapcsolat kiejtésére. Vajon miért kell olyan valakivel beolvasatni ezeket a szövegeket, aki beszédtechnikai okokból nem boldogul velük? Miért nem készítik el gondosabban ezeket a hangfelvételeket (hiszen azok!), amelyek naponta többször, összesen pedig talán több ezerszer hangzanak el fővárosunk egyik legforgalmasabb pontján? Durvábban fogalmazva: miért rohogtatjuk ki magunkat az erre járó külföldiek (és a németül valamelyest is tudók) előtt?

A fordítók egyik hamis barátja

A *fordítók hamis barátai* kifejezés az MTA Nyelvtudományi Intézetében készített és működtetett helyesírás.mta.hu helyesírási tanácsadó portál felvilágosítása szerint „először 1928-ban látott napvilágot egy francia szótárban. A hamis barátok az olyan azonos vagy hasonló hangsorú szavak két vagy több nyelvben, amelyek etimológiailag kapcsolatban vannak ugyan egymással, de jelentésük csak többé-kevésbé azonos”.

Tavaly júniusi számunkban Bincze Diána kötötte csokorba a spanyol–magyar viszonylatban incselkedő „hamis barátokat”. A jelenséget ő így értelmezte: olyan szópárok, melyeknek alakja hasonlít ugyan, de jelentésük eltér; az etimológiai kapcsolat szükséges, mert különben csak véletlen egybeesésről van szó, mint a spanyol *beca* (ösztöndíj) és a magyar *béka* között.

A múlt év őszen rövid időn belül kétszer is találkozhattam egy olyan „hamis barátal”, amely ezúttal az angol nyelvből fordítókat vezette félre.

Az egyik kereskedelmi tévécsatorna híradójának műsorvezetője erről a szomorú eseményről tudósított: „Egy merénylő egy svédországi iskolában karddal megölt egy tanárt és egy diákot, több diákot súlyosan megsebesített. A svéd miniszterelnök a helyszínre sietve *szimpátiájáról* biztosította az áldozatok családtagjait.”

A másik példa. Göncz Árpád halála után a Parlamentben emlékkönyvet nyitottak a volt köztársasági elnök emlékére. Az amerikai nagykövet – egyik országos napilapunk képaláírása szerint – ezt írta be az emlékkönyvbe: „Obama elnök nevében szeretném kifejezni az Egyesült Államok mély *szimpátiáját* Göncz Árpád elhunytá alkalmából.”

Az angol *sympathy* valóban jelenti mindezt: *együttérzés, részvét, rokonszenv, szimpátia*. De az idézett mondatokban csak a *részvét* lehetett volna a pontos, stílusos fordítása. A *szimpátia* ugyanis a mai magyarban elsősorban vonzódást, rokonszenvet fejez ki, nem is valami emelkedett stílusban. (*Szimpátiát érez valaki iránt; szimpatikus nekem az a lány; nem szimpatikus, hogy az orrom alá füstöl, stb.*)

A *szimpátia* nemzetközi szó, a késő ógörög *szümpatheia* ’együttérzés, egyetértés’ szóból ered, onnan került be – feltehetőleg a latin közvetítésével – a legtöbb európai nyelvbe. Ennyiben tehát akár közös európaiságunk jelképe is lehetne. Az azonban *nem szimpatikus*, hogy a fordítók kényelmességből beérik a legkönnyebben adódó megfeleléssel, és nem mérlegelik a két szó közötti jelentés- és hangulatbeli különbséget. Csak azt tanácsolhatom nekik, hogy óvakodjanak a hamis barátoktól. A fordításban is, meg persze egyebütt is.

Kemény Gábor

